

บทที่ 2

การแต่งภาพชาวเขา กับ การแต่งแบบเรียนชั้นประถม

2.1 บทนำ : ว่าด้วยฐานันดรของแบบเรียน

ประเทศไทยมีการศึกษาชั้นบังคับ หรือบังคับให้เด็กไทยทุกคนต้องเรียนหนังสือมาตั้งแต่ พ.ศ. 2464 แม้ว่าจะล้มลุกคลุกคลานอยู่บ้าง แต่จำนวนเด็กที่เข้าเรียนก็ถือว่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในจำนวนที่มากขึ้นนี้ บรรดาพ่อแม่หรือญาติของเด็กที่รายล้อม ก็ย่อมพลอยรู้จักบทบาทของการศึกษาไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่เกินไปเลย หากจะสรุปว่า เมื่อนำจำนวนเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 4 ขวบลบออกจากจำนวนคนไทยทั้งหมดกว่า 63 ล้านคนในเวลานี้ ที่เหลือย่อมคุ้นเคยกับแบบเรียนเป็นอย่างดี

แล้วคนไทยมองแบบเรียนเป็นแบบไหน

ใช่หรือไม่ อย่างน้อยก็เกี่ยวกับการห้ามใช้เท้ากับหนังสือเรียน ย่อมเป็นประจักษ์พยานแห่งสถานะของหนังสือประเภทนี้ หรือใครเล่าจะปฏิเสธได้ว่า สถานภาพสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมอันสูงขึ้น แง่หนึ่งมาจากการอ่านและผ่านพ้นหนังสือตามหลักสูตร ดังนั้นคนไทยจึงใช้แบบเรียนเป็นตัวไต่ไปสู่อะไรสักอย่าง และรับรู้ว่าเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่าริคิดที่จะไม่เข้าร่วมเคารพบูชา เพราะเด็กเกรงโคตรมี ผลกรรมรองรับอยู่แล้ว ก็ถูกคาดหวังว่า จะอัปจนทรัพย์และศักดิ์เมื่อเติบโต

“ครูทำหน้าที่บรรณาธิการเป็นคนช่างสังเกต รู้ว่าเด็กคนไหนอ่านหนังสืออย่าง ลวกๆ คนไหนอ่านอย่างพิถีพิถะระห์ จนคาดการณ์ได้ว่าเด็กคนไหนจะมีชีวิต รุ่งโรจน์ต่อไปในภายภาคหน้า” (กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป.4 เล่ม 2, 2532 : 82)

ข้างต้น เมื่อประกอบกับระบบอุปถัมภ์อันกำชุกความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับครู และ วิทยวันอันเยาว์วัยของเด็กประถมจึงมีผลโดยตรงทำให้การตั้งคำถามต่อความจริงของความรู้ในแบบเรียนเป็นศูนย์ แม้ว่าจะเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์มานับทศวรรษแล้วก็ตาม เกี่ยวกับการเรียนแบบ “ท่องจำ” ที่ปล้นสอบเสร็จความรู้ก็เก็บกิน แต่ความรู้ในลักษณะที่มี “อารมณ์ความรู้สึก” เข้ามา

เกี่ยวข้อง ใช่ว่าหรือไม่มันจกจำลึกซึ่งมากกว่าวิธีการไหนๆ เช่น การที่เด็กตอบได้ว่าใครคือผู้ฝากรุงศรีอยุธยา ก็ใช่เพราะท่องจำเอาหลายหน แต่เพราะน้ำตาแห่งความสูญเสียความรุ่งเรือง และใจอันโกรธเกรี้ยวถึงชาติที่พร้อมจะหีบคาบขึ้นมาฟาดฟันชนชาตินั้นต่างหาก นอกจากนั้นยังมีผลต่อเนื่องอันน่าตกใจ นั่นก็คือคนไทยชาวพุทธสามารถที่จะสะใจต่อการตายได้อย่างไม่มีใครว่า หากคนนั้นเป็นทหารพม่า เช่นในภาพยนตร์เรื่องบางระจัน สุริโยทัย และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นต้น ซึ่งสิ่งนี้ก็คือความรุนแรงทางวัฒนธรรม อันเป็นฐานรองรับที่ทำให้เกิดความรุนแรงทางตรงอื่นๆ

หากถือว่าแบบเรียนเป็นงานเขียนประเภทหนึ่ง และลองมองมันในฐานะ ‘วรรณกรรม’ (literature) ที่มีการเล่า และเลือกเรื่องมาร้อยเรียง หรือกระทั่งมีการใช้สำนวนโวหารเร้าอารมณ์ในบางประเด็น เราจะพบว่า แบบเรียนก็สามารถถูกวิเคราะห์ได้ตั้งงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ที่เคยถูกวิพากษ์ว่า หาใช่เป็นแค่บันทึกองค์ความรู้เรื่องชาวตะวันออก แต่เป็นการเขียนที่มีกลวิธี (rhetoric) เพื่อแสดงนัยยะว่า “พวกเรา” คนขาว ผู้มีอารยธรรมสูงกว่าสมควร (authority) ที่จะล่าอาณานิคมชนชาติป่าเถื่อน เพื่อพัฒนา “พวกมัน” ไปสู่ความก้าวหน้า (Clifford and George, 1986) แต่แท้แล้วก็เพื่อผลประโยชน์มหาศาลในป่าศูนย์สูตร ดังนั้นกับแบบเรียนซึ่งคนไทยรับรู้มันในฐานะเส้นทางธรรมชาติที่ทุกคนต้องเดินผ่านละ ถูก ‘แต่ง’ เพื่อผลประโยชน์แท้จริงอันใด

ความกว้างขวางของจำนวนผู้คนที่แบบเรียน เข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะราวสิ่งที่ต้องการพินิจ แต่กลับสามารถสร้างความรุนแรงทางจิตใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างชอบธรรม และเนื่องจากถูกแต่งโดยรัฐไม่ทางตรงก็ทางอ้อม จึงอาจมีแง่มุมทางการเมืองเข้ามาแฝงฝัง ดังนั้นเราจะไม่สามารถเข้าใจภาพชาวเขาในทัศนคติของคนไทยได้เลยหากละเลยจุดนี้ไป

เนื้อหาหลังจากนี้ไป จะเริ่มด้วยการทบทวนถึงภาพชาวเขาก่อนและต้นยุครัฐชาติสมัยใหม่ หลังจากนั้นจะเข้าสู่การสำรวจพรมแดนของภาพแสดงแทนชาวเขาในแบบเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษายุคต่างๆ 7 หลักสูตร โดยจะเน้นที่ 4 หลักสูตรล่าสุด หลักสูตรทั้งหมดมีดังนี้

1. หลักสูตรปี 2448 (ใช้ระหว่างปี 2448-2453)
2. หลักสูตรปี 2453 (ใช้ระหว่างปี 2453-2480)
3. หลักสูตรปี 2480 (ใช้ระหว่างปี 2480-2503)
4. หลักสูตรปี 2503 (ใช้ระหว่างปี 2503-2521)
5. หลักสูตรปี 2521 (ใช้ระหว่างปี 2521-2533)

6. หลักสูตรปี 2521 ฉบับปรับปรุงปี 2533 (ใช้ระหว่างปี 2533-2544 อย่างไรก็ตาม หากมองตามประเด็นของเนื้อหา ณ ที่นี้ ถือว่าไม่มีความแตกต่างกับหลักสูตร 2521)

7. หลักสูตรปี 2544 (ใช้ระหว่างปี 2544-ปัจจุบัน)²¹

2.2 ภาพชาวเขาก่อนและต้นยุครัฐชาติสมัยใหม่

ทัศนคติของคนไทยในปัจจุบันที่มีต่อ “ชาวเขา” คือล้วนเห็นว่าชาวเขามี “ความแตกต่าง” ในรายละเอียด เช่น ในทางภาษา ประเพณี วัฒนธรรม และการแต่งกาย ฯลฯ ไม่มากก็น้อยกับ “คนไทย” อย่างไรก็ตาม สำนึกในความเป็นชาติ ความเป็นคนไทย หรือกับความเป็นชาวเขา ก็หาได้เป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างยาวนาน เป็นความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ (historical continuity) แต่กลับเพิ่งเกิดขึ้นมาเพียงกว่าหนึ่งศตวรรษ กล่าวคือ ก่อนการเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่ ‘สำนึกในความแตกต่าง’ ทางเชื้อชาตินั้นมิใช่สาระสำคัญอันใด นั่นเพราะความเป็นราษฎรของอาณาจักร พิจารณาจากการส่งส่วยเสียดินนาถ หรือมอบต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นสำคัญ และความเป็นเผ่าพันธุ์ก็ไม่ได้สำคัญเท่าจำนวน ดังเช่นเราจะเห็นได้ว่า การสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ก็คือ การกวาดต้อนและเชื้อเชิญผู้คนต่างภาษาให้มาตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักรเพื่อเป็นกำลังคน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, 2539) แต่แล้วเมื่อบริบทเปลี่ยนไป โดยเฉพาะเมื่อสยามเข้าสู่สภาวะเสี่ยงจากการถูกล่าอาณานิคม เหตุผลของความ “ศิวิไลซ์” หรือไม่ ที่เจ้าอาณานิคมอ้างเพื่อเข้าครอบครองประเทศอื่น จึงถูกสยามสวมใส่เพื่อเลี่ยงจาก ‘ภัยพิบัติ’ แต่แล้วสิ่งนี้ก็กลับเป็นจุดเริ่มต้นให้ ‘ความแตกต่าง’ เป็นประเด็นสำคัญขึ้นมา นั่นก็คือ เมื่อสยามยืนยันตนเองว่าศิวิไลซ์ คนในสยามที่ไม่ศิวิไลซ์จึงเริ่มกลายเป็น “คนอื่น” (จากคนกรุงเทพฯ)

ประเด็นหนึ่งที่สำคัญในความเป็นศิวิไลซ์หรือไม่ก็คือ “ความรู้”

ทวีศักดิ์ เผือกสม พบว่า การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้เป็น “แหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของมหาชน ไม่เลือกชั้น

²¹ การยกเลิกใช้หลักสูตรหนึ่งๆ จะเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป เช่น ในปี พ.ศ. 2544 ในขณะที่นักเรียนชั้น ป.1 จะเริ่มใช้แบบเรียนภาษาไทยหลักสูตรใหม่คือของปี 2544 แต่นักเรียนชั้น ป.2 ถึง ป.6 ก็อาจยังคงใช้แบบเรียนภาษาไทยหลักสูตรปี 2533 ต่อไปจนจบชั้น ป.6 ทั้งนี้ก็เพื่อความต่อเนื่องของการเรียนการสอน อย่างไรก็ตาม สำหรับการวิเคราะห์ในที่นี้ ผู้ศึกษาต้องขอแบ่งหลักสูตรตามเวลาที่มันเริ่มถูกนำมาใช้ จนจบเมื่อมีหลักสูตรใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้ก็เพื่อให้การวิเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูลไม่ยุ่งยากและซับซ้อนเกินไปนัก และด้วยเหตุที่การเปลี่ยนหลักสูตรไม่ได้ทำโดยฉับพลัน ดังนั้นผู้อ่านอาจจะสับสนเล็กน้อยกับ พ.ศ. ที่พิมพ์แบบเรียน กับ พ.ศ. ของหลักสูตรการศึกษา เช่น เมื่อผู้ศึกษากล่าวถึงแบบเรียนหลักสูตร 2533 แต่ พ.ศ. ที่พิมพ์ของแบบเรียนที่นำขึ้นอ้างอิงอาจจะเป็น พ.ศ. 2545 ก็ได้ ซึ่งน่าจะอยู่ในหลักสูตร พ.ศ. 2544 มากกว่า แต่ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ นักเรียนที่เคยเรียนหลักสูตร พ.ศ. 2533 เช่นเรียน ป.1 เมื่อ พ.ศ. 2542 ต้องเรียนหลักสูตรเก่าจนจบ ป.6 นั่นเอง

บรรดาศักดิ์” (2546 : 106) ก็คือความพยายามแรกๆ ที่จะปฏิเสธความเป็นคนป่าเถื่อน ไม่เพียงเท่านั้น ด้วยการใช้และพลิกมุมมองของ Edward Said (1978) อันว่าด้วยการที่ชาวตะวันตกเดินทางมาตะวันออก แล้วบันทึกเป็นงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณาเผยแพร่เกี่ยวกับความแปลกประหลาด ไม่วิวไลซ์ ซึ่งนำมาสู่ข้ออ้างสำคัญในการกดปราบและยึดครอง ทวีศักดิ์ให้ข้อสังเกตว่า ในจารึกและรูปวาดบนบานประตูวัด เกี่ยวกับชนต่างชาติ “โคลงต่างภาษา” ที่ถือเป็นงานเขียนเชิงชาติพันธุ์วรรณาชิ้นแรกของสยามนั้น นอกจากจะแสดงถึงความรู้ต่างๆ ที่สยามมี มันยังถือเป็นการใช้มุมมองความสูงส่งทางจิตวิญญาณทางพระพุทธศาสนา เข้าแทนที่แนวคิดเรื่องอารยะธรรมทางวัตถุ เพื่อข้อนทวนมองตะวันตกและชาวมุสลิมว่าเป็น “คนอื่น” เป็นพวก “มิฉชาติฐิ” หรือ “ป่าเถื่อน” ตามความความหมายของสยามอีกด้วย

นอกจากชาวตะวันตกที่ถูกวาดและบรรยายใน โคลงต่างภาษาแล้ว คนกะเหรี่ยง ซึ่งปัจจุบันถูกจัดเป็นชาวเขากลุ่มหนึ่งก็ยังคงบันทึกไว้ ความว่า

ใส่เสื้อเสมียนลว่าปิด	กายสกนซ์
เมล็ดปิดกรองสวมสอ	สูตรร้อย
แรมไร่ระไวหน	ทางจรรอก
เดียดคุด้อยด้อย	ค่านผลูฯ
เยี้ยเหย้าอยู่ทรอกห้วย	หุบดง
นามชื่อกะเหรี่ยงญู	เพศนี้
ไปเห็นกะเหรี่ยงจง	จำภาพ ไว้พอ
กับกะเหรี่ยงจำกั้งชี้	เช่นกันฯ

(ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2546 : 32)

จะเห็นได้ว่าภาพบรรยายชาวกะเหรี่ยงหาได้เอนไปในทางอารยะเชิงพุทธ แต่ก็มีได้ต่ำด้อยด้อยค่ามากนักทางวัตถุ เสื้อผ้า และเรือนกาย เมื่อเทียบกับแขกและฝรั่ง ดังนั้นระดับความเป็น “คนอื่น” จึงมีอยู่ไม่มากนักในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เพราะกะเหรี่ยงในสยามถูกรับรู้ในฐานะคนรักชาติตรวจด่านชายแดน แต่กระนั้น บันทึกประวัติศาสตร์นี้ ไซ้หรือไม่ว่าคือการยืนยันอย่างหนักแน่นว่า คนกะเหรี่ยงอยู่ในดินแดนขวานทองตรงรอยขอบมาตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว หากไซ้เป็นชาวเขาที่เพิ่งอพยพเข้ามาในประเทศ อีกทั้งยังมีได้อาศัยอยู่บนภูเขาอย่างชัดเจน ดังที่เราจำกัดนิยามว่าเป็นชนบนภูเขา หรือ ชาวเขา

การเปลี่ยนแปลงมุมมองต่อชนกะเหรี่ยง หรือชาวป่าดงต่างๆ เพิ่งพลันปรากฏและสืบต่อเรื่อยมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และโดยเฉพาะช่วงยุคของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อไทยมุ่งหน้ายอมรับและเข้าสู่ว่าทกรรม *ศิวิไลซ์* *แอนด์* *เอนไลท์เนด* (Civilized and Enlighten Nation) อย่างเต็มตัว กล่าวคือ ด้วยมุมมองต่อเวลาอันเป็นเส้นตรงสู่ความก้าวหน้า และ *ขอบเขตพื้นที่* ประเทศอันจำกัด (ธงชัย วินิจจะกุล, 2530) ซึ่งประกอบเป็นมุมมองสำคัญของความเป็นศิวิไลซ์และรัฐชาติ จึงทำให้เกิด ‘ค่านิยมใหม่’ ต่อกลุ่มคนจำพวกเดิม คือทำให้เกิดคำว่า “ชาวป่า” หรือชนกลุ่มน้อย “ชายแดน” ผู้ซึ่งป่าเถื่อน แปลกสกปรก มีอารยธรรมแตกต่างไปจากไทย เป็นพวก “คนเดิม” ที่ “ยังคงอาศัยอยู่ในป่าและเขา” (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2541 : 99-100)

อย่างไรก็ตาม สำนึกรับรู้ต่อการเป็น “ชาวป่า” ในช่วงนั้นก็เพียงตระหนักในฐานะสิ่งเก่าที่กำลังจะหมดไป หรือเป็นสิ่งที่ผ่านพ้นมาเนิ่นนานแล้วสำหรับวิวัฒนาการของชาวยุคใหม่ อันควรเร่งบันทึกเก็บไว้ เพื่อประโยชน์ในการสอบสวนเปรียบเทียบให้รู้ถึงพงศาวดาร โบราณคดีของไทย ในภายหลัง (สุรศักดิ์มนตรี, 2462 : (3)) หรือไม่ ก็เพราะพวกเขาแปลกพอที่จะเขียนเพื่อส่งให้เจ้าขุนมูลนายในกรุงเทพฯ ได้เสพสนุกตื่นตื้นเต้น (Winichakul, 2000) ดังนั้นชาวป่าจึงหาได้มีผลทำให้จิตใจอ่อนไหวหวนครวญว่าจะเป็นภัยต่อชาติ ดังเช่นเมื่อเข้าสู่ช่วงกิ่งพุทธกาล โดยเฉพาะในทศวรรษ 2520 ที่ “ชาวป่า” กลายเป็น “ชาวเขา” อันพัวพันกับประเด็นคอมมิวนิสต์ ยาเสพติด และการทำไร่เลื่อนลอย

2.3 พลวัตของภาพชาวเขาในแบบเรียนชั้นประถม

สื่อมวลชนเป็น ‘ตัวกลาง’ ในการนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร หรือเรื่องราวต่างๆ ทั้งนี้หากนำแนวคิดเรื่อง การประกอบสร้างข้อมูล หรือเรื่องเล่า (The Constructionist approach) และแนวคิดการสร้างภาพตัวแทน (Representation) (Hall, 1997a และ 1997b และ กาญจนา แก้วเทพ, 2540 และ 2547) ของ Stuart Hall มาจับ ข้อสรุปสำคัญที่ได้ก็คือ สื่อมวลชนนั้นหาได้นำเสนอข้อเท็จจริงที่เป็น “ความจริงอันสูงสุด” (truth or fact) จะเป็นก็เพียง “ความจริงทางสังคม” (social reality) หรือสิ่งที่สังคมในขณะนั้นยอมรับหรือมองว่ามันเป็นจริงเท่านั้น และความจริงประเภทนี้ก็สามารถเปลี่ยนแปลง กระทั่งขัดแย้งกันได้ หากมองจากต่างสังคมหรือต่างยุคสมัย ดังนั้นการนำเสนอข้อมูลแต่ละครั้ง สื่อมวลชนจึงอาจเสนอภายใต้อุดมการณ์หนึ่งๆ ที่สังคมในขณะนั้นยึดถือ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เราจึงต้องมองสื่อมวลชนในฐานะ “ผู้เล่าเรื่อง” หรือ “ผู้เขียนเรื่องราว” ที่แม้มิได้หมายตรงถึงนักเล่านิทาน หรือ นักเขียนวรรณกรรม อันเป็นผู้แต่งเรื่องตามจินตนาการ (fiction) แต่ก็ทำได้เป็นผู้เสนอ

หรือเขียนสิ่งที่เป็น “จริง” (fact) เป็นก็แต่ “ผู้เลือก” ความจริงทางสังคมแบบหนึ่งๆ มาประกอบสร้างร้อยเรียง (true fiction) และที่สำคัญ บางครั้งมีก็การวางเค้าโครงไม่ต่างกับนิยาย กล่าวคือมีแบบแผนลักษณะของตัวละครอยู่แล้วว่าใครหรือกลุ่มคนพวกไหนจะดีหรือเลว และตอนจบต้องลงเอยแบบไหน

ดังนั้น หนังสือเรียนชั้นประถมจึงถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมเล่มโตเล่มหนึ่ง จากการที่ไม่ได้มุ่งเสนอเพียง ‘ความรู้ทางวิชาการ’ แต่ยังต้องการบอกถึงลักษณะเด็กนักเรียนหรือคนไทยอันเป็นที่พึงประสงค์ของสังคม ตลอดจนคาดหวัง จูงใจ จนกระทั่งกล่อมเกลาคัดแต่งนิสัให้เด็กไทยเป็นไปตามนั้น การเขียนแบบเรียนจึงมักจะแต่งให้มีสีสัน ประพันธ์เป็นเรื่องราวสอดแทรกคุณธรรมและความรู้ไปพร้อมๆกัน โดยหากเราลองอ่านและมองแบบเรียนอย่างกว้างๆ ตัดรายละเอียดปลีกย่อยออกไป เราก็จะเห็นได้ว่า เรื่องราวเกือบทุกเรื่องในแบบเรียน มักจะมีโครงหรือแกนเรื่อง (plot) เกี่ยวกับการบรรลุเป้าหมายสำคัญอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ การเป็นพลเมืองคนไทยที่ดี และในความเป็นเรื่องราว (story) นี้เอง ที่พระเอก ผู้ช่วย คนร้าย ฯลฯ จะปรากฏกายออกมา ซึ่ง “ชาวเขา” ก็เป็นหนึ่งในตัวละครเหล่านั้น²²

เราไม่อาจเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงบทบาท หน้าที หรือนิสัของตัวละครได้ หากพิจารณาแยกขาดออกจากเนื้อเรื่อง หรือกับตัวละครอื่นๆ ฉันทใดกัฉันทนั้น เราก็ไม่สามารถเข้าใจภาพชาวเขาได้ หากละทิ้งจะมองควบคู่ไปกับประเด็นการสร้างชาติ สร้างพลเมือง และที่สำคัญเนื้อหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแบบเรียน โดย ณ ที่นี้จะใช้แบบเรียนวิชาสังคมศึกษา ประกอบกับวิชาภาษาไทยเป็นหลักในการวิเคราะห์ และจะแยก แจกแจงไปตามประเด็นต่างๆ ที่สัมพันธ์กับชาวเขาเป็นส่วนแรก เพื่อให้เห็นถึงความเลื่อนไหล อำนาจ และความอนิจจังในความหมายที่นิยามต่อสิ่งๆหนึ่ง สุดท้ายจะนำประเด็นทั้งหมดมาขมวดกัน เพื่อแสดงถึงภาพปมของชาวเขาในมโนทัศน์ของแบบเรียน

²² นี่เป็นเหตุผลที่ว่าทำไมงานศึกษาชั้นนี้จึงตั้งใจใช้ภาษาพูดแทรกอยู่ในข้อเขียนเป็นระยะๆ กล่าวให้ชัดเจนก็คือ เนื่องจากในนามของความรู้ แบบเรียนจะใช้ภาษาเขียนที่มีเหตุและผล เพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่แบบเรียนเขียนนั้นเป็นเรื่องจริง มิใช่เรื่องแต่ง แต่เมื่อวิเคราะห์ลงไปแล้ว มีความรู้อยู่หลายประเด็นเลยที่มีใช้ความจริงอันสูงสุด ดังนั้นงานศึกษาชั้นนี้จึงชวนให้พิจารณาแบบเรียนใหม่ ในฐานะ ‘เรื่องจริงที่เป็นเรื่องแต่ง’ และให้ระวังกับกรอ้างความจริงในนามของความรู้ เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้ภาษาพูดสอดแทรกเข้าไป ประการแรกจึงเป็นการเตือนผู้อ่านว่า วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ก็ไม่ต่างไปจากแบบเรียน ที่เป็นเรื่องจริงอันร้อยเรียงเป็นเรื่องแต่ง และประการที่สอง ก็เพื่อมิให้เป็นการผลิตซ้ำสิ่งที่ผู้ศึกษาพากย์วิจารณ์ไปในตัว

2.3.1 ชาติไทย

หากมองโลกในมุมสูง แม้จะสามารถชี้ได้อย่างคร่าวๆว่าตรงไหนคือประเทศไทย แต่เราข้อมมองไม่เห็นเส้นที่ขีดดินแดนให้มีลักษณะเป็นขวานทอง นั่นหมายความว่าเส้นรอบขอบดังกล่าวมิได้ร่างโดยภูมิประเทศทางธรรมชาติ แต่วาดจากจินตนาการของมนุษย์ (Anderson, 1991 และ ชงชัย วินิจจะกุล, 2530) เพื่อสร้างอาณาเขตพื้นที่ทางการปกครองอันแน่นอน รวมเป็นหนึ่งประเทศ เรียกว่า “ไทย” และแยกขาดจากดินแดนที่เรียกว่า พม่า ลาว เวียดนาม และมาเลเซีย แม้ประเทศเหล่านั้นจะมีพื้นแผ่นดินติดกับ “เรา” ก็ตาม (โปรดดูภาพ 2.1 และ 2.2)

จินตนาการเรื่องขอบเขตดินแดนรูปขวานทอง จึงเป็นหนึ่งคุณสมบัติแรกที่สร้างความ เป็นชาติไทยขึ้นมา และแบบเรียนชั้นประถมก็ถือเป็นผู้สอนหรือเสนอจินตนาการนี้เป็นผู้แรกให้กับคนไทยในแต่ละคน ผ่านภาพวาด แผนที่

ภาพ 2.1 – 2.2 แผนที่ประเทศไทยในแบบเรียนหลักสูตรปี 2533 และ 2521

(ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.1, 2544 : 89 และ กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.4, 2524 : 126)

ในแต่ภาคของประเทศ แบบเรียนทุกหลักสูตรจะนำเสนอว่า แม้จะมีภูมิประเทศ หรือ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกัน แต่ก็ถือว่าคนทุกภาคเป็นคนไทยเช่นเดียวกัน โดยนอกจากจะบอกอย่างตรงๆแล้ว แบบเรียนยังมีกลวิธีในการสอนเรื่องนี้ผ่านการพูดถึงสถานที่ท่องเที่ยวในภาคต่างๆ เช่น จากการเล่าผ่านคำพูดของเพื่อนทางจดหมาย (pen friend) หรือการเขียนเรื่องให้เด็กนักเรียนไปเที่ยวต่างจังหวัดในช่วงปิดเทอม แล้วกลับมาเล่าให้เพื่อนฟัง ไม่เพียงเท่านั้น แบบเรียน

หลักสูตรปี 2521 ยังมีกลวิธีที่น่าสนใจในการเชื่อมร้อยผู้คนที่อยู่ในรั้วรอบขอบเขตขวานทอง ผู้ซึ่งไม่เคยพบหน้าค่าตากันมาก่อน และอาจจะไม่ได้พบกันเลยในชีวิตนี้ให้รู้สึกมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ผ่านการเล่าถึงเหตุอุทกภัยที่เพื่อนทางภาคอื่นประสบกับความทุกข์เวทนา จนนำมาสู่สายใยเอื้ออาทรช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนต่างภาค

สายสัมพันธ์ที่ยืดโยงนี้จะถูกอธิบายผ่านการรับรู้เรื่อง ‘ชุมชนชุมชน’ (ลักษณะ ปันวิชัย, 2541 : 141) หรือการเป็นส่วนขยายของ ‘หมู่บ้าน’ หรือเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) โดยใช้ความเข้าใจเรื่องครอบครัว เป็นตัวสร้างจินตนาการเรื่องชาติ กล่าวคือ ชาติก็เหมือนกับครอบครัวใหญ่ ใครขึ้นชื่อว่าคนไทยก็ต่างเป็นพี่น้องกัน โดยมีในหลวงและราชินีเป็นพ่อและแม่ ทั้งนี้ ชาติไทยหรือโครงสร้างขนาดใหญ่จะอยู่รอด ขับเคลื่อนไปข้างหน้าได้ หรือจะร่วมเย็นผาสุกหรือไม่ เป็นผลมาจากการที่ส่วนประกอบหรือสมาชิกทุกคนต่างต้องทำตามหน้าที่ของตนเองอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง และพร้อมกับการพกพูกติกาของสังคม ดังระบุในบทกลอนที่ชื่อ “หน้าที่เริ่มจากตน”

“ชีวิตจะมีค่าเมื่อเกิดมาทำหน้าที่	สร้างสุขประโยชน์มีเป็นศักดิ์ศรีทุกเวลา
หน้าที่ต่อตนเองต้องรีบเร่งการศึกษา	รักเรียนเพียรค้นคว้าสร้างปัญญาวิชาชาญ
จากตนไปสู่บ้านเป็นสถานที่สุขสม	ร่วมทุกข์ร่วมรื่นรมย์เราชื่นชมครอบครัวเรา
พ่อแม่ญาติพี่น้องร่วมปรองดองรักพงศ์เผ่า	ร่วมแรงช่วยแบ่งเบาธุระเอาอย่าดูคยา
สร้างเกียรติวงศ์ตระกูลให้เพิ่มพูนไม่สูญหาย	สร้างชื่อให้กำจาย คนทั้งหลายได้เชิดชู
จากบ้านไปสู่บ้านหลายเรือนชานमारวมหมู่	สัมพันธ์กันทุกผู้ สังคมอยู่สุขสำราญ
หน้าที่ต่อสังคมใจนิยมคอยประสาน	ช่วยเหลือและเจือจานแก่เพื่อนบ้านโดยทั่วไป
ร่วมแรงและร่วมจิตร่วมกันคิดทำสิ่งใหม่	ร่วมสร้างประโยชน์ใดส่วนรวม ได้ประโยชน์ดี
เคารพกติการ่วมรักษารัฐหน้าที่	เคารพสิทธิเสรี สามัคคีมีน้ำใจ
หน้าที่สุดท้ายนี้ คือหน้าที่ต่อชาติไทย	ประชาธิปไตยส่งเสริมให้งามทุกทาง
ปกปักรักษาแผ่นดินใครดูหมิ่นต้องขัดขวาง	เหนือได้อีสานกลาง มีส่วนสร้างส่งเสริมกัน
รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ใจเคร่งครัดศรัทธามั่น	เทิดทูนสถาบัน เครื่องหมายอันดำรงไทย
หน้าที่เริ่มจากตน ย่อมส่งผลอันยิ่งใหญ่	สังคมอุดมไกล ชาตวิไลไทยรุ่งเรือง”

(กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป.4 เล่ม 2, 2545 : 167-169, เน้นโดยผู้ศึกษา)

(หลักสูตร 2533)

จากกลอนข้างต้น เราจะอธิบายว่าอย่างไร ในการที่คนคนหนึ่งต้องลุกขึ้นมาทำหน้าที่อย่างเต็มความสามารถในทุกสถานภาพ ซึ่งใช่หรือไม่ หากพิจารณาอย่างตั้งคำถาม สิ่งที่เป็นแบบเรียนคาดหวังต่อเด็กตัวเล็กๆนั้นช่างใหญ่โตมโหฬารและมากมายมหาศาล อะไรคือเหตุผลรองรับความชอบธรรมที่สามารถคาดหวังต่อเด็กได้ปานนั้น และที่สำคัญที่สุดก็คือ ความคาดหวังดังกล่าวเป็นไปโดยที่เราไม่ได้รู้สึกว่ามันเกินไปเลย บางที คำตอบก็คือเพราะความเป็นชาตินิยมในแบบเรียนนั่นเอง

“... เพราะเราเกิดมาเป็นคนไทยด้วยกัน พูดภาษาเดียวกัน จะไม่ให้เรารักกัน และช่วยเหลือกัน มากกว่าที่เรารักชาติอื่นๆ ที่เป็นคนต่างชาติต่างภาษาได้อย่างไร”
(กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป.5 เล่ม 2, 2546 : 149) (หลักสูตร 2533)

นอกจากการใช้รูปแบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านหรือครอบครัว และใช้แผนที่เป็นฐานในการจินตนาการสู่สิ่งที่เป็น ‘นามธรรม’ อย่างชาติแล้ว แบบเรียนยังเสนอ ‘สัญลักษณ์’ อีก 4 ประการ อันเป็นสิ่งที่จับต้องหรือสัมผัสได้ เมื่อเห็นสิ่งเหล่านี้เมื่อใดก็จะนึกถึงชาติไทยเมื่อนั้น สัญลักษณ์ทั้ง 4 ประการ ได้แก่ ธงชาติ เพลงชาติ พระมหากษัตริย์ และภาษาไทย โดยทั้งหมดนี้อย่างน้อยพบได้ในแบบเรียนตั้งแต่หลักสูตร พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา

“สัญลักษณ์ความเป็นชาติไทย หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงความเป็นชาติไทย ไม่เหมือนชาติอื่น ได้แก่ 1. ธงชาติไทย...เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงชาติที่เป็นเอกราช คนไทยทุกคนควรยืนตรงเคารพธงชาติด้วยความเคารพและความภาคภูมิใจ 2. เพลงชาติไทย...เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทย แสดงถึงความเป็นเอกราชของชาติ 3. พระมหากษัตริย์ไทย ชาติไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พระองค์ทรงยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรม...พระองค์...ทำให้คนไทยอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข... 4. ภาษาไทย เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ชาติที่เป็นเอกราชจะมีภาษาประจำชาติ ภาษาแสดงถึงความเจริญทางวัฒนธรรม...” (สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ. สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ป.1, 2550 : 239-241) (หลักสูตร 2544)

อย่างไรก็ตาม นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538) ได้กล่าวไว้ว่า ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียน เป็นหมู่บ้านในอดีตที่เป็นอุดมคติ กล่าวคือ เป็นหมู่บ้านที่สมาชิกมีสายสัมพันธ์กันโดยตรง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นได้ แต่สุดท้ายต้องดำเนินไปสู่ความสงบเรียบร้อย ซึ่งดังกล่าวไม่เคยมีอยู่จริง ไม่ว่าจะในในอดีตหรือปัจจุบัน

2.3.2 คนไทย

ความเป็นคนไทยในแบบเรียนต่างจากความเป็นชาติไทย กล่าวคือ ในขณะที่จินตนาการ ความเป็นชาติยังคงเสมือนหมู่บ้านหรือครอบครัว แม้จะเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาสักกี่ครั้งก็ตาม แต่สำหรับนิยามความเป็นคนไทยกลับเลื่อนไหลและแปรเปลี่ยน อันเป็นผลมาจากบริบททางสังคมการเมืองภายในและภายนอกประเทศ

ในช่วงหลักสูตรการศึกษาสามัญ พ.ศ. 2448 ซึ่งใช้อยู่ 4 ปี ในรัชกาลที่ 5 อันเป็นห้วงที่ อิทธิพลของชาติตะวันตกยังคงคุกรุ่น ความเป็นคนไทยจะวางอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการเป็นรัฐประชาชาติ (Nation State) คือ ใช้หลักพระราชอาณาเขตของประเทศเป็นเกณฑ์ในการกำหนด หาได้ใช้หลักวิถีทางชาติพันธุ์เป็นหลักเกณฑ์ (รังสิมา โฆสิตดั่งกูร, 2539 : 39) ดังในหนังสือพระพุทธรักษา เล่ม 1 ที่ระบุว่า

“...พวกเราคนไทย ด้วยไม่ได้เป็นบ่าวใคร เจ้านายของเราเองท่านคนไทย ปกครองพวกไทยเราด้วยกัน เมื่อใครอยู่ในความปกครองของเจ้านายเราที่เป็นไทย พวกเหล่านั้นก็พลอยเลยเป็นไทยไป หัวเมืองต่างๆที่เป็นไทยก็เรียกเมืองไทย พวกไทยไปตามกัน...” (อ้างจาก สุมินทร์ จุฑาทองกูร, 2529 : 66)

ต่อมาเมื่อเข้าสู่หลักสูตรปี 2453 - 2480 อันเริ่มตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาลที่ 6 จนถึงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แนวคิดเรื่องความเป็นคนไทยโดยพิจารณาจากการอยู่ในอาณาเขตของรัฐยังคงเดิม แต่จากการที่ในช่วงระยะเวลานั้น กระแสการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ความเป็นประชาธิปไตยได้สะพัดไปทั่วโลก จนทำให้ประเทศไทยเกิดกบฏ ร.ศ. 130 ดังนั้นจึงมีข้อแม้เพิ่มขึ้นมาว่า ต้องรักชาติ พระมหากษัตริย์ และต้องทำคุณต่อแผ่นดิน หากไม่แล้ว แม้เกิดบนแผ่นดินไทย พุดไทยได้ ก็หาได้เรียกว่าเป็นคนไทย

“เราเกิดมาในชาติไทย เราเกิดมาเป็นไทย เราต้องตายเป็นไทย ถ้าจะต้องเป็นข้า
เขาแล้ว เราก็เท่ากับตาย เพราะพวกเราจะเรียกตัวเองว่าไทยไม่ได้อีกต่อไป
เพราะฉะนั้นเมื่อถึงเวลาที่มีภัยอันตรายมาสู่บ้านเมือง แม้ใครไม่ยอมทำใจสละ
ชีวิตเพื่อบ้านเมืองของตน เพื่อป้องกันชาติบ้านเมือง ก็จงเลิกเป็นไทยเสียเถิด”
(หนังสือปลุกใจเสือป่า อ้างจาก ลักขณา ปันวิชัย, 2541 : 115)

ให้หลัง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่
ระบอบประชาธิปไตย ในยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำประเทศ จากความมุ่งมั่นที่จะสร้าง
ชาติไทยให้ยิ่งใหญ่ด้วยนโยบายชาตินิยม และต้องการปรับปรุงวัฒนธรรมไทยให้เทียบเท่ากับ
ตะวันตก จึงทำให้มีการร่างหลักสูตรการศึกษาขึ้นใหม่ (ใช้ในปี พ.ศ. 2480 - 2503)²³ ซึ่งการ
เปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้ส่งผลต่อมุมมองแนวคิดเรื่องความเป็นคนไทยภายในแบบเรียนด้วย นั่นก็
คือ มีการพิจารณาความเป็น “คนไทย” ที่ละเอียดยิ่งขึ้น ผ่านศัพท์ 2 คำ คือคำว่า สัญชาติและเชื้อชาติ

“ชาติ ตามศัพท์แปลว่าเกิด ความหมายของชาติคือคณะบุคคลซึ่งสืบเชื้อไขมาจาก
พวกเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมตลอดจนภาษาอย่างเดียวกัน ตัวอย่างเช่น คนไทย
เราเป็นชนชาติหนึ่งซึ่งมีขนบธรรมเนียมตลอดจนภาษาต่างกับชนชาติอื่น...
เชื้อชาติ หมายถึง การสืบเชื้อสายโลหิตแต่เดิมมาทีเดียว เช่น นาย ก. เป็นคนไทย
แต่นาย ก. อาจเปลี่ยนแปลงสัญชาติเป็นคนจีน อังกฤษ อเมริกัน ฯลฯ ก็ได้...
ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่าสัญชาตินั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่เชื้อชาตินั้น
เปลี่ยนแปลงไม่ได้เลย” (หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ชั้น ป.3 อ้างจาก รังสิมา
โฆสิตังกูร, 2539 : 94-95)

จากข้อความข้างต้นจึงหมายความว่า ความเป็นคนไทยจะพิจารณาจากเชื้อชาติเป็นหลัก
และไม่จำเป็นต้องยึดติดกับเงื่อนไขของขอบเขตรัฐชาติ ซึ่งสิ่งนี้สอดคล้องกับนโยบายรวมและขยาย
ความเป็นไทย (Pan-Thai) ที่ต้องการขยายความรู้สึกรักความเป็นคนไทยไปสู่คนเชื้อสาย “ไท” ที่
กระจัดกระจายอยู่ในประเทศอื่น ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าชนชาติไทยเป็นชนชาติใหญ่ มีมานาน
แล้ว และเจริญรุ่งเรือง

²³ ในระหว่างปี พ.ศ. 2480 ถึง พ.ศ. 2503 มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในปี พ.ศ. 2491 แต่เนื่องจากเนื้อหาไม่มีความแตกต่างกัน จึงขอถือ
รวมเป็นหลักสูตร พ.ศ. 2480

“...คำว่าชาติไทยนั้น ไม่ได้หมายถึงตัวเราคนเดียว หรือชาวกรุงเทพฯ เท่านั้น หากหมายถึงคนไทยทั้งหมดที่มีอยู่ในโลก ซึ่งมีประมาณ 40 ล้านคน โดยอยู่ในประเทศไทยประมาณ 18 ล้านเศษ นอกนั้นอยู่ตอนใต้ของประเทศจีนบ้าง ในประเทศสหภาพพม่าบ้าง ในประเทศเขมร ลาว แลเวียคนามบ้าง ในสหพันธรัฐมลายูบ้าง และในอินเดียบ้าง” (แบบเรียนหน้าที่พลเมืองสำหรับชั้น ป.4 อ้างจากรังสิมา โฆสิตดั่งกูร, 2539 : 110)

สำหรับการครองอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น มีอยู่ 2 ช่วงสมัย คือ ช่วงแรกระหว่างปี 2481-2487 และช่วงที่สอง ระหว่างปี 2491-2500 ห้วงเวลาแรกเป็นช่วงที่จอมพล ป. มีอำนาจเบ็ดเสร็จสูงสุด อยู่ในยุคที่เรียกว่า “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” แต่จากการเข้าร่วมรบกับฝ่ายอักษะในสงครามโลกครั้งที่ 2 อำนาจของฝ่ายทหารจึงลดลง พลเรือตรีนิคมช้างเผือกของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นกลุ่มเสรีไทยผู้กอบกู้สถานะผู้แพ้สงครามจึงได้ก้าวขึ้นมาเป็นรัฐบาลแทน แต่จากการเกิดความขัดแย้งและแตกแยกกันเองระหว่างนักการเมืองและบรรดาพรรคการเมืองต่างๆ ซึ่งไม่สามารถสร้างองค์กรของตนให้เข้มแข็ง และจากภาวะเศรษฐกิจที่ยากลำบากหลังสงคราม เมื่อประกอบกับความกังขากรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 รัฐบาลพลเรือตรีและประชาธิปไตยเต็มใบนี้จึงอยู่ได้เพียง 2 ปี คณะทหารที่นำโดยพลโท ผิน ชุณหะวัณ พันเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพันเอกเผ่า ศรียานนท์ได้เข้าทำการรัฐประหาร และต่อมาได้ตั้งจอมพล ป. เป็นนายก แต่ห้วงเวลานี้ จอมพล ป. ไม่ได้มีอำนาจมากมายดังเก่าก่อน เนื่องจากการเมืองได้เข้าสู่ยุค 3 เส้า คือ 1. ผิน-เผ่า 2. สฤษดิ์ และ 3. จอมพล ป. ซึ่งถือเป็นตัวคานอำนาจให้กับสองเส้าแรก เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่อมาเมื่อจอมพล ป. ต้องการกลับมาใช้อำนาจด้วยการสวมวิถีประชาธิปไตย คือผ่านการเลือกตั้ง แต่การเลือกตั้งครั้งนั้นกลับถูกขนานนามว่า การเลือกตั้งสกปรก (2500) จอมพลสฤษดิ์ จึงลุกขึ้นมาปฏิวัติ ประเทศไทยเข้าสู่ยุคผู้นำมีอำนาจเบ็ดเสร็จอีกครั้ง แต่สำหรับแง่มุมทางด้านเศรษฐกิจ จอมพลสฤษดิ์ก็ได้นำประเทศไทยเข้าสู่การเป็นประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมการเกษตร โดยมีสหรัฐอเมริกาผู้กำลังขับเคี่ยวต่อสู้สงครามเย็นกับประเทศโลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์หนุนหลัง แม้รัฐบาลไทยในขณะนั้นจะเป็นรัฐบาลเผด็จการทหารก็ตาม

ข้างต้น มีผลทำให้การศึกษาไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรในปี 2503 โดยมีวิชาใหม่เพิ่มขึ้น คือ วิชาสังคมศึกษา อันเกิดจากการรวมวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรมเข้าด้วยกัน โดยสำหรับนิยามความเป็นไทยได้กลับคืนสู่ขอบเขตเดิม คือ ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติใดหากอาศัยอยู่ในขอบเขตบริเวณประเทศก็ถือเป็นคนไทยด้วยกัน เนื่องจากเป็นช่วงสร้างประเทศอันต้องการกำลังคน

“ชาวต่างชาติที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็มีจีน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส อินเดีย พม่า ญวน ลาว เขมร ฟิลิปปินส์ คนเหล่านี้มีจำนวนไม่น้อยที่ตั้งหลักอยู่ในเมืองไทย จนบุตรหลานกลายเป็นไทยไปหมด” (แบบเรียนสังคมศึกษา ป. 3 อ้างจาก รังสิมา โฆสิตดั่งกูร, 2539 : 126)

ในระหว่างที่ใช้หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2503 จนถึงปี พ.ศ. 2521 นี้ มีเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญเกิดขึ้น นั่นก็คือ เหตุการณ์ 14 ตุลา 16 อันเป็นการล้มระบอบเผด็จการทหารที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนานกว่าสามทศวรรษ แต่อย่างไรก็ตาม ดอกไม้ประชาธิปไตยก็บานแค่เพียง 3 ปี เพราะการเรียกร้องความเป็นธรรมของเกษตรกรและชนชั้นแรงงานที่เกิดขึ้นทั่วประเทศได้นำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจชะงักงัน จนทำให้ชนชั้นกลางนักธุรกิจ ผู้เคยสนับสนุนนักศึกษาพากันถอยห่าง ประกอบกับการโฆษณาชวนเชื่อล้างสมองคนทั่วไปว่านิสิตนักศึกษาเป็นคอมมิวนิสต์ และต้องการจะล้มล้างราชวงศ์ เหตุการณ์ 6 ตุลา 19 จึงเกิดขึ้น ประชาธิปไตยถอยเข้าสู่ยุคครึ่งใบ²⁴ และหลักสูตรการศึกษาก็ถูกเปลี่ยน

โดยในส่วนของวิชาสังคมศึกษาถูกเปลี่ยนชื่อเป็น วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สปช.) อันเป็นการบูรณาการประเด็นทางการเมืองการปกครอง สังคม ศาสนา อนามัย ปัญหาและความต้องการของคนไทยเข้าไว้ด้วยกัน

สำหรับนิยามความเป็นคนไทยในหลักสูตรใหม่ คือ หลักสูตร พ.ศ. 2521 และหลักสูตรปี 2521 ฉบับปรับปรุงปี 2533 (ต่อไปจะเรียกว่า หลักสูตรปี 2533) แม้ว่าด้านหนึ่งจะรับรู้ว่ามีหลากหลายทางประเพณีวัฒนธรรมในระดับภูมิภาค แต่ก็มี ความพยายามในการสร้างความเป็นคนไทยให้มีลักษณะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ โดยใช้ “มาตรฐาน” ทางวัฒนธรรมของชนชั้นนำกรุงเทพฯ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) เป็นศูนย์กลาง ดังนั้นระดับความเป็นวัฒนธรรมแห่งชาตินิยมรวมศูนย์ของแบบเรียนในสองหลักสูตรนี้จึงมีอยู่สูงมาก

“วัฒนธรรมไทยบอกความเป็นไทย...เมื่อได้ยินคนต่างชาติพูดภาษาของเขา เรา จะแยกได้ว่าเขาไม่ใช่คนไทย ถ้าเขาเขียนภาษาอื่น เราก็รู้ว่าไม่ใช่ภาษาไทย ยิ่ง ถ้าเขาแต่งกายประจำชาติ รับประทานอาหารหรือเล่นดนตรีประจำชาติของเขา ก็ยิ่งทำให้เรารู้ว่าคนนั้น ไม่ใช่คนไทย ภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย การกิน

²⁴ คือ ระบอบที่มีการแบ่งสรรอำนาจระหว่างระบบราชการกับภาคเอกชน การเติบโตครั้งใหญ่ทางเศรษฐกิจอยู่ภายใต้ระบอบการเมืองการปกครองที่มีเสถียรภาพ (ธงชัย วินิจจะกุล อ้างจาก เกษียร เตชะพีระ, 2545 : 7)

ดนตรี ความเชื่อ ตลอดจนกิริยาท่าทางต่างๆเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เรา
แยกได้ว่า ผู้ นั้นเป็นชนชาติใด... (กระทรวงศึกษาธิการ.สพข. ป.4, 2545 : 81)
(หลักสูตร 2533)

อย่างไรก็ดี ความคาดหวังใน ‘ความเป็นคนไทย’ ในแบบเรียนสองหลักสูตรนี้ ก็มีความ
แตกต่างกันไปตามแต่ละกลุ่มเชื้อชน กล่าวคือ หากเป็นคนเชื้อสายไทยก็ปรารถนาให้มีมาตรฐาน
เหมือนกันดังข้างต้น หากเป็นคนต่างชาติ เช่น ในนามของคำเรียก “ฝรั่ง” “แขก” หรือ ญี่ปุ่น ก็แค่
พูดลอยๆว่ามาประกอบอาชีพอะไรบ้าง แต่สำหรับคนจีนกลับนำเสนอว่า โดยมากแล้วล้วน
กลายเป็นคนไทยไปหมด พร้อมกันนั้นก็มักจะทิ้งท้ายไว้เสมอว่าคนจีนมีความจงรักภักดีและรักชาติ
ไทย (ใน สุนน อมรวิวัฒน์ และคณะ. หนังสืออ่านเพิ่มเติม สพข. ฉบับบูรณาการ สพข. สลน กพอ
ป.3, 2526 : 164-165)

คำถามที่สำคัญคือ ทำไมจึงกล่าวต่างกัน ซึ่งใช่หรือไม่ว่า สิ่งนี้แสดงถึงจิตกริยา
คอมมิวนิสต์ที่มาจากประเทศจีน หรือไม่ นี่ก็คือการเชื่อชนกลุ่มเอกราชให้เด็กไทยเชื้อสายจีน
กลายเป็นไทยทั้งตัวและหัวใจ

ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 จนถึงกลางทศวรรษ 2540 อันเป็นช่วงที่หลักสูตร
ประถมศึกษาปี 2533 ใช้ยู่จนถึงปี 2544 ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอย่างมหาศาล กล่าวคือ หลังจากหมดยุคเผด็จการทหารและเผด็จการ
พลเรือนในท้ายทศวรรษ 2520 ประชาธิปไตยเข้าสู่ยุคนักเลือกตั้งมืออาชีพ รัฐบาลพลตรีชาติชาย
ชุนhoven ได้นำเศรษฐกิจไทยเข้าสู่ยุคเฟื่องฟู แต่จากการกีดกันอำนาจทหารไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม
ในทางการเมือง คณะทหารจึงเข้ายึดอำนาจในนามของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ
(รสช.) ด้วยเหตุผลที่ว่า รัฐบาลมีพฤติกรรมฉ้อราษฎร์บังหลวง แต่หลังจากนั้นเพียง 1 ปี คือปี 2535
หลังจากรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน 1 ทำงานสำเร็จตามหน้าที่ และมีการเลือกตั้งใหม่ ‘การ
โกหกเพื่อชาติ’ ของ พลเอกสุจินดา คราประยูร แกนนำคนหนึ่งในคณะ รสช. ที่กลับลำขึ้นมาเป็น
นายกรัฐมนตรีก็ทำให้เกิดความไม่พอใจต่อพลตรีจำลอง ศรีเมือง หัวหน้าพรรคพลังธรรมที่กลายมา
เป็นฝ่ายค้าน (พิระพงษ์และคณะ, 2549 : 259-285) และจากคนทั่วประเทศ โดยเฉพาะชนชั้นกลาง
ในเมือง ซึ่งถูกขนานนามว่า “มือบมือถือ” พวกเขาไม่ปรารถนาให้ประเทศไทยเข้าสู่ยุคมืดอีกครั้ง จึง
ทำการประท้วง จนบานปลายไปสู่การปะทะกันระหว่างทหารกับผู้ชุมนุมในที่สุด แต่หลังจากนั้น
ภาพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปิดพระราชวังให้พลตรีจำลอง แกนนำผู้ประท้วง กับพลเอก
สุจินดา เข้าเฝ้าก็ถูกแพร่ภาพไปทั่วประเทศ เหตุการณ์ความรุนแรงในนาม “เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ”

จึงยุติ ต่อมา รัฐบาลอานันท์ 2 เข้ามาบริหารประเทศ และเมื่อมีการเลือกตั้งใหม่ พรรคความหวังใหม่ ของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธก็ได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล และในช่วงเวลานี้เอง คือในปี 2540 ประเทศไทยได้เกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของ ในหลวงจึงถูกเผยแพร่ทั่วประเทศในนามของทางออก ซึ่งบทเรียนจากเหตุการณ์ทั้งหมดเหล่านี้ มีอิทธิพลทั้งทางตรงและโดยอ้อมต่อเนื้อหาในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ปี พ.ศ. 2540 นอกจากนั้น รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ยังได้บรรจุแนวคิดสากลของโลกเอาไว้อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด สิทธิมนุษยชน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งเหตุการณ์ทั้งหมด เหล่านี้เอง ที่ส่งผลให้เนื้อหาในแบบเรียนหลักสูตรการศึกษา 2544 มีความแตกต่างกับหลักสูตร อื่นๆ ในหลายประเด็น

ทั้งนี้ในส่วนของวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต พบว่า มีการนำวิชาศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรมเข้ามารวมอยู่ด้วย ซึ่งเมื่อประกอบกับ วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และ เศรษฐศาสตร์ที่มีอยู่ก่อนแล้ว จึงกลายเป็นกลุ่มสาระวิชาที่เรียกว่า **สังคมศึกษา ศาสนาและ วัฒนธรรม**

สำหรับในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นคนไทย เนื่องจากอิทธิพลของแนวคิดว่าด้วยความ หลากหลายทางวัฒนธรรมเข้ามามีบทบาทอย่างสูง ดังนั้นรูปร่างหน้าตาของคนไทย นอกจากป็นขึ้น จากแนวคิดชาตินิยมที่เน้นเอกลักษณ์ร่วมศูนย์ของชาติอันเป็นมรดกตกทอดมาแล้ว ก็ยังมีส่วนผสม ของแนวคิดท้องถิ่นนิยมเข้ามากลมกลืนด้วย ดังใน **แบบเรียนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ป.4** ที่แม้จะระบุในตอนต้นว่า “วัฒนธรรมระดับชาติ เป็นวัฒนธรรมที่คนไทยร่วมกันสร้างขึ้น เพื่อ สร้างชาติให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น มีศักดิ์ศรี และความภูมิใจในความเป็นประเทศเอกราช วัฒนธรรม ระดับชาติ ได้แก่ ภาษาไทย อาหารไทย ดนตรีไทย นาฏศิลป์ไทย ศิลปกรรมและมวยไทย (แต่) วัฒนธรรมระดับท้องถิ่น (ก็) เกิดจากการคิดและการปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาแต่ละ ท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นยึดถือและปฏิบัติต่อมาด้วยความชื่นชม สรรพสามัคคีจนถึงปัจจุบัน” (สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ. **สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ป.4, 2550 : 116**) เพราะฉะนั้น “การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมจะทำให้เกิดความสามัคคีและความไว้วางใจซึ่งกันและ กัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างความสงบสุขในประเทศชาติ” (สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ. **สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ป. 5, 2550 : 120**) ดังนั้นแม้กับกลุ่มคนที่ไม่ได้พูดภาษาไทยเป็น ภาษาแม่ ไม่ได้ทักทายกันด้วยการไหว้ หรือไม่ได้มีขนบธรรมเนียมประเพณีแบบไทยๆ แต่หากอยู่ในอาณาเขตดินแดนไทย และมีสัญชาติไทย ก็ถือว่าเป็นคนไทยเช่นเดียวกัน

“ประเทศไทยเป็นถิ่นที่อยู่ของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ ทางภาคเหนือมีกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ที่อาศัยอยู่บนภูเขา มีชื่อเรียกรวมๆว่า ชาวไทยภูเขา...”
(กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาพาที ป. 5, 2549 : 32 เน้นโดยผู้ศึกษา)

2.3.3 ประวัติศาสตร์ชาติไทย

“Who controls the past controls the future: who controls the present controls the past”

George Orwell (อ้างจาก เกษียร เตชะพีระ, 2545ข)

ธงชัย วินิจจะกุล วิพากษ์ **แม่บทของประวัติศาสตร์ไทย** อย่างน่าสนใจไว้ว่า แม้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของไทยจะมีหลากหลายเหตุการณ์และมากมายบุคคลเข้าเกี่ยวข้อง แต่เรื่องเล่าทั้งหมดกลับมีโครงเรื่องเดียว เป็น โครงเรื่องง่ายๆ ไม่ซับซ้อน นั่นก็คือ จะเริ่มต้นด้วยการถูกคุกคามจากต่างชาติ ต่อมาพระมหากษัตริย์ก็จะนำการต่อสู้จนสามารถกอบกู้หรือรักษาเอกราชไว้ได้ และมีสันติสุขรุ่งเรืองดังเก่าก่อน โดย ธงชัย เรียกประวัติศาสตร์ลักษณะนี้ว่า **ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม** (2544 : 57-58)

ประวัติศาสตร์ คือความเป็นมาในอดีต แต่หากเรื่องราวในหนหลังมีผลต่อความเป็นไปในปัจจุบันหรือในอนาคต ดั่งนั้นจะไม่ให้คนเขียนประวัติศาสตร์เล่าเรื่องในลักษณะเข้าข้างตนเองได้อย่างไร เพราะฉะนั้นจึงไม่แปลกใจที่การเขียนประวัติศาสตร์ในหลายๆเรื่อง ต่อมาก็มักถูกปฏิเสธว่าไม่จริง เช่น กรณีศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ 1 (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2532) และกรณีท้าว สุรนารี (สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2538) เป็นต้น

อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญที่สุดเรื่องประวัติศาสตร์ในงานของ ธงชัย วินิจจะกุลไม่ได้ อยู่ที่จริงหรือไม่ แต่อยู่ที่คนรับมูมนองนั้น ไปโดยไม่คิดจนกลายเป็นเรื่องเล่าหลัก (Grand narrative) ในสังคมต่างหาก ส่วนในงานศึกษาชิ้นนี้ จริงเท็จนั้นก็สำคัญ แต่ไม่เทียบเท่า “ผล” ของเรื่องเล่านั้น

กลับมาที่ตัวเนื้อหาประวัติศาสตร์ในแบบเรียน

หากความเป็น “คนไทย” ในแบบเรียนมีความเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหลมาตลอดตามความเป็นไปของประวัติศาสตร์ แต่สำหรับเนื้อหาเกี่ยวกับ ‘ประวัติศาสตร์ชาติไทย’ ในแบบเรียนกลับไม่มีความแปรเปลี่ยนใดเลย ไม่ว่าจะผลัดหลักสูตรการศึกษาสักกี่ยุคก็ตาม จนสามารถกล่าวได้ว่า “ประวัติศาสตร์ชาติไทยในแบบเรียนไม่มีความเป็นประวัติศาสตร์” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538 : 71) กล่าวคือ ไม่ว่าจะห้วงเวลาไหน แบบเรียนก็จะสอนว่า ชาติไทยเป็นชาติที่เก่าแก่ มีความเจริญรุ่งเรือง

มาอย่างยาวนาน อย่างน้อยก็ตั้งแต่ช่วงพระร่วงคิดสร้างชะลอมชั้นชาตักน้ำส่งขอม จนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์ยังบอกด้วยว่า คนไทยนั้นรักสงบ แต่ก็มักจะมีภัยสงคราม กระนั้นก็เพราะพระปรีชาสามารถของมหากษัตริย์ ชาติไทยจึงสามารถดำรงยืนยาวอย่างคงเกียรติมาจนถึงทุกวันนี้ หรือวีรบุรุษคนสามัญต่างๆที่แบบเรียนยกย่อง ก็มักจะมีแล้วแต่ถูกตีความใหม่ให้เกี่ยวข้องกับการกอบกู้เอกราช หรือการพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองด้วยกันทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่างในการอธิบายจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ชาติไทยก่อนหน้ากรุงสุโขทัย กล่าวคือ ในขณะที่แบบเรียนหลักสูตรปี 2453 และ 2503 อธิบายความเป็นมาของชาติไทยว่าเป็นชนชาติหนึ่งที่ยิ่งใหญ่มาก่อนพุทธกาล โดยมีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนทางตอนใต้ของประเทศจีน ต่อมาด้วยถูกจีนรุกรานจึงต้องอพยพลงใต้มาตั้งอาณาจักรอัยลาว น่านเจ้า (กระทรวงศึกษาธิการ. ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ป.5, 2512 : 73-78) ล้านช้าง ล้านนา และสุโขทัย (ลักษณะ ป.วิชัย, 2541 : 117 และ 149) แบบเรียนหลักสูตรปี 2480 กลับย้อนไปแค่ พ.ศ. 1400 ในแคว้นสิบสองเจ้าไทย (ลักษณะ ป.วิชัย, 2541 : 129) ส่วนแบบเรียนหลักสูตรปี 2533 ถึงกลับย้อนไป “เริ่มเรื่องเมืองไทย” ตั้งแต่ยุคโลหะ จากหลักฐานเครื่องมือเหล็ก ณ บ้านเชียง จ. อุรธานี (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.3, 2539 : 174-5) กระนั้นก็ยังเทียบไม่ได้กับแบบเรียนหลักสูตรล่าสุดปี 2544 ที่ย้อนไปถึงยุคหินจากหลักฐานเครื่องมือหินขวานกำปั้น ซึ่งพบในบริเวณ จ.กาญจนบุรี และเบ็ดตกปลาที่ทำจากกระดูกสัตว์ ซึ่งพบในบริเวณ จ. ชลบุรี (สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ. สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ป.4, 2550 : 217) ดังนั้น ข้อถกเถียงเรื่องยังไม่มี “ชาติไทย” หรือยังไม่มีสำนึกความเป็น “คนไทย” ด้วยกันก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 จึงดูเล็กระจอบไปในทันที

แต่อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น จริงหรือเท็จนั้นไม่สำคัญเท่ากับจุดประสงค์หรือผลของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ การที่แบบเรียนร้ายความเป็นมาของชาติว่ายิ่งใหญ่มาตั้งแต่โบราณกาล นั้นหาใช่เพราะเป้าหมายหลักทางวิชาการของความรู้ แต่เพื่อเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เป็นการสร้างความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจ

กระนั้น การสร้างความรักชาติในแบบเรียนก็ดูเหมือนจะเอนเอียงไปในลักษณะ “คลังชาติ” จนดูมากเกินไป ทั้งจากความอ่อนไหวสูงเมื่อชาติถูกตีเตียน

“...ถ้าใครจะเอาความไม่จริงมาแกล้งตีเตียนว่า เมืองไทยเปนมืองไม่ดี เช่นนั้นๆ ...ให้เราได้ยินต่อหน้า เราจะนั่งฟังไม่ได้เป็นอันขาด เพราะมันแทงปลาบเข้าไปในหัวอกหัวใจ ราวกับใครเอามือคีมมาแทง...มันให้รู้สึกเจ็บใจแค้นใจ และ

แสบริออนเป็นอย่างยิ่ง บ้านเมืองของไทยๆก็รัก บ้านเมืองของฝรั่งๆก็รัก... เพราะฉะนั้น ชาติของเราก็ต้องรักให้มากๆเหมือนกัน...” (ธรรมจริยา เล่ม 2 อ้างจาก รังสิมา โฆสิตดงกูร, 2539 : 46) (หลักสูตร 2448)

หรือการประชดคนที่ไม่แสดงออกว่ารักชาติว่าให้หลบไปอยู่คนเดียวซะเลย

“ถ้าเมื่อถึงเวลาที่มีอันตรายมาสู่ประเทศบ้านเมืองแล้ว แม้ใครไม่ทำใจยอมสละชีวิตของตนเพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง ก็จงเลิกเป็นไทยเสียเถิด อย่าเอาชื่อไทยไปใช้เรียกตนให้เพื่อนบ้านพลอยอายไปด้วยเลย ผู้ที่ไม่ยินยอมพร้อมอยู่ในใจว่าจะสละชีวิตเพื่อรักชาติบ้านเมือง...ก็ควรหลบหน้าไปเสียให้พ้นถิ่นฐานบ้านคนไปอยู่โดยลำพังตนอันเป็นที่รักยิ่งกว่าชาติศาสนาเสียดีกว่า” (ปลุกใจเสือป่า อ้างจาก รังสิมา โฆสิตดงกูร, 2539 : 71) (หลักสูตร 2453)

และที่น่ากลัวที่สุดก็คือ การคลั่งชาติ ได้นำไปสู่ความชอบธรรมในอันที่จะสามารถใช้ความรุนแรงต่อศัตรูแห่งชาติได้ ดังในเนื้อหาแบบเรียนที่เล่าว่าเด็กชายปิดต้องการ “กำจัด” คนทำลายชาติ หรือ ในขณะที่บรรยายตัววีรบุรุษชาติไทยอย่างยิ่งใหญ่ สง่าผ่าเผย แต่สำหรับข้าศึกกลับเปรียบเทียบว่าเป็นแค่คั้งหมู่มแมลงไร้ค่าตัวเล็กๆ ฆ่าไปก็หาได้รู้สึกผิด มีหน้าซ้ำยังสมควรแล้ว

“...ปิดรู้สึกเคียดแค้นชิงชังคนที่บ่อนทำลายชาติด้วยการมอมเมาเยาวชนให้คิดยาเสพติด เขาตั้งใจแน่วแน่ว่า จะช่วยทางราชการกำจัดคนบ่อนทำลายชาติให้สิ้นไปตามกำลังความสามารถของเขา...” (กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ชั้น ป. 4 เล่ม 1, 2535 : 126) (หลักสูตร 2521)

“...ทุกคนนั่งนิ่งฟังวีระ ต่างปล่อยความคิดล่องลอยไปตามเรื่องราวที่ได้ยิน พลันบังเกิดภาพขึ้นในจินตนาการ เห็นบุรุษร่างใหญ่กำยำกำดาบกระชับมันอยู่สองมือ ยืนเด่นเป็นสง่าในสมรภูมิ แสงอาทิตย์ส่องกระทบดาบทั้งคู่เป็นประกายแปลบปลาบ เบื้องหลังของท่านเป็นทหารหาญ ยืนจังก้าถืออาวุธพร้อมสรรพ ดวงตาทุกคู่จ้องเขม็งไปเบื้องหน้าคอยที่อยู่โน่น...ทหารพม่าถืออาวุธวิ่งกรูเข้ามาอย่างชะล่าใจ อุปมาเหมือนหมู่มแมลงเม่ากำลังถลาร่อนเข้าสู่กองไฟอันร้อนแรง

ที่ไหนจะเหลือรอดกลับไป...” (กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป.6 เล่ม 1, 2521 : 69) (หลักสูตร 2521)

แล้วในทันใด เมื่อความสีกเหมิมที่ถูกปลุกให้ลุกโชนช่วง กลับถูกดับวูบไปในพริบตา ความมืดที่โรยตัวเกาะกินหัวใจจึงถูกกลั่นกลายเป็นหยดน้ำตาแห่งความโศกเศร้า

“... ผมแกละพาฉัน ไปยืนอยู่ที่ประตูด้านหนึ่ง เขายืนนิ่งและจ้องมองไปข้างหน้า ตอนนั้น เด็กชายผมแกละผู้ร่าเริงเหมือนจะเปลี่ยนไปอีกคนหนึ่ง เขาเงิบ เกรงขริมและดูเศร้า เหมือนกับว่ากำลังคิดถึงเรื่องราวบางอย่างที่ทำให้เขาสะเทือนใจอย่างยิ่ง...ฉันอดคิดไม่ได้ว่า ผมแกละอาจเป็นเด็กชายที่เคยมีชีวิตอยู่ในสมัยนั้น เขาคงมีบ้านอยู่ที่ใดสักแห่งหนึ่งในเขตพระนคร แล้ววันหนึ่งก็เกิดสงคราม บ้านของเขาถูกไฟไหม้จนหมด พี่น้องสูญหายพลัดพรากจากกัน...ฉัน (เหมือน) ได้ยินเสียงอีกทีก็ครีครุโศรม เสียงประดาบกันในสนามรบ เสียงปืนใหญ่ก้องคำราม เสียงร้องของช่างศึกและม้าศึก เสียงกู่ตะโกนแตกตื่นของชาวเมืองที่หนีเข้าศึกอยู่จ่าระหวั่น เสียงร้องไห้ของเด็กๆและผู้หญิง ท้องฟ้าเหนือพระนครแดงฉานด้วยแสงจากเปลวไฟและกลุ่มหมอกควันมืดทมิฬ...” (กระทรวงศึกษาธิการ. วรรณคดีลำนำ ป.5, 2548 : 103-105) (หลักสูตร 2544)

และเมื่อนั้นเอง อารมณ์ที่ได้จากห้องเรียนก็อาจส่งผลให้เด็กมีความคิดที่จะใช้ความรู้แรงในการแก้ปัญหา ดังในความทรงจำของมาลินี แก้วเนตร ที่เล่าถึงการเรียนประวัติศาสตร์ครวชั้นประถมว่า

“...หลังจากที่ครูสมถวิลสอนบทเรียนประวัติศาสตร์ตอนพม่าเผากรุงศรีอยุธยาจบลง ผู้เขียนจำได้ว่าเด็กชายพิชญ เพื่อนร่วมชั้นปอหกตัวผมมกะหรงของ ผู้เขียน ถูกขื่นยื่นประกาศกับคุณครูสมถวิลด้วยความ โกรธแค้นและด้วยเลือดรักชาติอันคุกรุ่นว่า ครูครับ ผมจะไปพม่าเอาทองของเราคืนมาจากพม่าครับ...” (มาลินี แก้วเนตร, 2545 : 89-90)

ไม่ว่าเราจะอธิบาย “ผล” ของการสร้างความรักชาติผ่านแบบเรียนเช่นนี้ว่าอย่างไร จะเป็น ‘ผลลัพธ์ที่ไม่ตั้งใจ’ หรือเป็น ‘สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้’ เพราะมันเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

กระนั้น ใช่หรือไม่ อย่างน้อยแบบเรียนก็ได้สอนให้เด็กรู้จัก ‘ความรุนแรงที่ชอบธรรม’ หรือ ‘ความรุนแรงที่สังคมยอมรับได้’ อันสามารถใช้ได้กับผู้ที่ถูกนิยามว่า “ทำลายชาติ” ไปโดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้ มีพักจะต้องสืบค้นถามว่าคนขายสิ่งเสพติดนั้นด้วยเหตุผลกลใด หรือก็ไม่จำเป็นจะต้องคิดว่าคนพม่าที่เผากรุงศรีอยุธยา นั้นได้ตายไปนานแล้ว และการทำลายบ้านเมืองเพื่อกวาดต้อนผู้คนก็เป็นสิ่งที่ทุกอาณาจักรทำกันในยุคนั้น

2.3.4 สถาบันพระมหากษัตริย์

สำหรับ ‘พสกนิกร’ ชาวไทยในปัจจุบัน กษัตริย์ถือเป็นสถาบันอันเป็นที่รักของปวงชนคนไทยมีอุปมาจัตวาฐานะของในหลวงองค์ปัจจุบันอย่างหลากหลาย เป็นต้นว่า ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.2, 2533 : 120 และ ภาษาพาที ป. 6, 2549 : 95) หรือทรงเป็นพ่อของคนทั้งแผ่นดิน (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.3, 2539 : 179) ฯลฯ

ทั้งนี้ไม่ว่าจะมองในแง่ตัวบุคคล หรือในเชิงสถาบัน สำเนียงรับรู้ของคนไทยล้วนคิดว่ารัชกาลที่ 9 หรือกษัตริย์ทุกพระองค์ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาต่างมีสถานะสูงส่งมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นฐานะ “พ่อขุนที่ไกล่ลัด” ในกรุงสุโขทัย หรือ “สมมติเทวราช” ในกรุงศรีอยุธยา (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป. 5, 2525 : 163-164) กระทั่งปัจจุบัน แม้พระมหากษัตริย์จะอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ พระองค์ก็ยังคงทรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดหรือกล่าวฟ้องร้องมิได้ (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. หมวดบ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน ป. 6, 2529 : 101)

อย่างไรก็ตามมีข้อถกเถียงเชิงวิชาการที่ออกมาระบุว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งกษัตริย์มีฐานะตั้งเจ้าชีวิตและเป็นท้าวจาลองลงมา มีเริ่มครั้งแรกแค่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หรือหากมองเพียงห้วงประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ รัชสมัยรัชกาลที่ 9 ก็เป็นช่วงเวลาที่ตั้งสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะสูงส่งที่สุดเทียบเท่ารัชกาลที่ 5 ส่วนรัชสมัยที่เหลือ ความสูงส่งล้วนแล้วแต่ถูกแต่งเติมตีความขึ้นมาใหม่ ซึ่งใหญ่เกินความจริงในขณะที่เหล่าพระองค์ทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ (ธงชัย วินิจจะกุล, 2544) ไม่เท่านั้น หากมองในแง่ประวัติศาสตร์เนื้อหาอันเกี่ยวกับรัชกาลที่ 9 ในแบบเรียน ก็ยังพบว่ามีการขาดกระตุกของความต่อเนื่องในสถานะของพระองค์ กล่าวคือ ในแบบเรียนหลักสูตร พ.ศ. 2480 จะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์เพียงในเชิงสถาบัน และมีได้บรรยายในลักษณะเป็นผู้มีพระมหากรุณาธิคุณต่อชาติบ้านเมืองแต่อย่างใด (ลักษณา ปันวิชัย, 2541 : 124) ทั้งนี้เป็นเพราะว่า หลักสูตร 2480 ถูกผลิตออกมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุคนั้นตกต่ำมาก จนภายหลังเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นมามีอำนาจ สถาบันพระมหากษัตริย์ หรือรัชกาลที่ 9 จึงเพิ่งเริ่มต้นขึ้นมาใหม่มีความสำคัญ ทั้งนี้ก็เพราะเป็นสิ่งสร้าง

ความชอบธรรมในการคงอำนาจของรัฐบาล แต่ไม่ว่าจะอย่างไร แบบเรียนก็ได้สืบทอดความสำคัญนี้เรื่อยมา

ในแบบเรียนหลักสูตรปี 2503 และ 2521 ซึ่งเป็นช่วงที่สถาบันพระมหากษัตริย์เริ่มกลับมามีความสำคัญ แต่ก็ยังเป็นช่วงเวลาที่มีปัญหามากมายประดังเข้ามากระทบเช่นกัน โดยเฉพาะความวิตกเรื่องภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ กระนั้นไม่ว่าลัทธิดังกล่าวจะมุ่งล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์จริง หรือเป็นเพียงข้ออ้างคำกล่าวหาที่รัฐบาลกู้ขึ้นมาเพื่อสร้างความชอบธรรมในการกวาดล้างผู้ที่ยืนอยู่ฝ่ายตรงข้ามกับตน แต่แบบเรียนก็รับมุมมองแบบแรกไปอย่างเต็มๆ

ณ ที่นี้ ข้อเท็จจริงยังคงมีความสำคัญไม่เทียบเท่ากับผล เมื่อกษัตริย์กับชาติเป็นสิ่งเดียวกัน อีกทั้งพระราชกรณียกิจอันเหล่าปวงประชาราษฎร์ต่างประจักษ์พ้องต้องแก่สายตาว່าท่องเห็นคเหน้อยทำคุณต่อแผ่นดินและแก่บรรดาลูกๆแก่ไหน ความรัก ที่มีต่อพระองค์จึงมากตามและในทางกลับกัน เมื่อรักมากก็แค้นมาก หากมีใครมามุ่งทำลาย

“... ถ้ามีใครว่าชาติไทย หรือหมิ่นพระบรมเดชานุภาพขององค์ประมุขของเรา เราต้องเจ็บร้อนแค้นใจ เรายอมไม่ได้...บ้านเมืองของใคร ชาติของใคร กษัตริย์ และพระราชินีของใคร คนนั้นก็ต้องรัก...รักกว่าชีวิตเรา...” (ที่ว่าดีนั้นเป็นฉันใด **ประถมศึกษาตอนปลาย** อ้างจาก ลักษณ์า ปันวิชัย, 2541 : 138) (หลักสูตร 2503)

ดังนั้น เราจะอธิบายอย่างไรกับภาพนักศึกษาผู้แสดงเป็นพนักงานการไฟฟ้าที่ถูกฆ่าแขวนคอ ซึ่งถูกแต่งจากหนังสือพิมพ์ให้ใบหน้าละม้ายคล้ายดังรัชทายาท ภาพนักศึกษาถูกเชือกมัดคอ ลากรอบสนามฟุตบอลธรรมศาสตร์ หรือภาพร่างต่อแต่งอันไร้วิญญาณของนิสิตที่ถูกแขวนคอได้ต้นมะขาม สนามหลวงซึ่งถูกกระหน่ำฟาดด้วยเก้าอี้เหล็กซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนใบหน้าที่ถูกชกด้วยรองเท้าและจนไม่รู้จะละอย่างไรอีก และที่สำคัญภาพเหล่าหมู่ชนคนทำซึ่งต่างกลับปรบมือดีใจ ซึ่งใช่หรือไม่ บางทีความคิดที่กลั่นออกมาเป็นรอยยิ้มนั้น ก็คือความคิดที่ว่า หมู่คอมมิวนิสต์ที่จะมาล้างล้มราชวงศ์อันเป็นที่รักได้ตายไปแล้ว ด้วยมือเราเอง

“แล้วพระองค์ไม่ทรงกลัวว่าผู้ก่อการร้ายจะทำร้ายพระองค์หรือคะ... ไม่กลัวหรอก พระองค์ตรัสอยู่เสมอว่า พระองค์ทรงยอมตายร่วมกับประชาชนของพระองค์ พระองค์จะไม่ทอดทิ้งประชาชนของพระองค์เป็นอันขาด ด้วยเหตุดังนี้

แหละจึงทำให้ประชาชนจงรักภักดีและยอมตายแทนพระองค์ ใครคิดทำลาย
สถาบันพระมหากษัตริย์ บุคคลนั้นจะถูกต่อต้านจากประชาชนชาวไทย...ถ้าไม่มี
พระองค์ท่านเมืองไทยคงวุ่นวาย ประชาชนชาวไทยคงแตกความสามัคคีกัน”
(เสถียรและคณะ. สปช. ป.3, 2521 : 74) (หลักสูตร 2521)

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า เหตุผลสะท้อนประวัติศาสตร์ชาติชาวพุทธผู้เอื้อ
อารีนี้เกิดจากแบบเรียนในลักษณะสาเหตุและผลลัพธ์โดยตรง อีกทั้งไม่ได้หมายความว่า เหตุการณ์ 6 ตุลา
19 เกิดจากสถาบันพระมหากษัตริย์ เป้าเลย สถาบันกษัตริย์เป็นแค่ข้ออ้าง แบบเรียนหรือ
หนังสือพิมพ์ก็เป็นเพียงสื่อ สิ่งสำคัญอยู่ที่ ‘กลวิธีการสื่อสารอันสร้างอารมณ์’ ต่างหาก ที่ได้สร้าง
ความมีอคติทางสติสัมปชัญญะ พลังผู้คนไม่ให้ครุ่นคิดใคร่ครวญพิจารณา จนนำไปสู่ความ
รุนแรงที่ชอบธรรมในที่สุด

ชาติไทยคือกษัตริย์ แต่นอกจากที่กษัตริย์ไทยจะคือชาติแล้ว กษัตริย์ของคนไทยใน
ปัจจุบันยังเปรียบเป็นทั้งฝน ทั้งน้ำ และทั้งป่าไม้

2.3.5 ป่าไม้: “ทรัพยากร” ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

“คุณค่า” ของป่าในแบบเรียนหลักสูตรปี 2521 และ 2533

“...ในแบบเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต พบว่าได้ให้น้ำหนักความสำคัญ
ในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าการปลูกฝังเรื่องความ
จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์...”

(รังสิมา โฆสิตังกูร, 2539 : 160)

ไขแล้ว ถิ่นเมื่อหากใช้ปี 2504 เป็นฐาน ภายในระยะเวลา 16 ปี คือจนถึงปี 2520
คำนวณแล้วประเทศไทยสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ไปถึง 58.62 ล้านไร่ และเมื่อถึงปี 2532 อันเป็นปีที่
รัฐบาลยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ ยอดการสูญเสียป่าก็ทะลุไปเป็น 85.56 ล้านไร่ หรือ
จากเดิมที่มีพื้นที่ป่าถึงร้อยละ 54.6 ในปี 2504 พอตกปี 2520 พื้นที่ป่าก็ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 36.3
และเหลือแค่ร้อยละ 27.9 ในปี 2532 (ประสิทธิ์ คล้ายทอง, ม.ป.พ : 41-42) ซึ่งนอกจากตัวเลขที่น่า

ใจหายแล้ว อุทกภัยที่เกิดบ่อยครั้ง ก็ยังเป็นสาเหตุสำคัญอันทำให้แบบเรียนต้องบรรจวาระเร่งด่วนแห่งชาตินี้ลงไป

แบบเรียนหลักสูตรปี 2521 และหลักสูตรปรับปรุงปี 2533 เป็นสองหลักสูตรที่เน้นย้ำเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่าไม้มากที่สุด ในประวัติศาสตร์หลักสูตรการศึกษาชั้นประถม ถึงกับสามารถกล่าวได้ว่า ไม่ว่าจะหยิบแบบเรียนภาษาไทย หรือ สปช. เล่มไหนในทุกชั้นมาอ่าน ย่อมมีเนื้อหาเกี่ยวกับต้นไม้หรือป่าไม้มากเกินไป

ภาพป่าไม้ในสองหลักสูตรนี้ ด้านหนึ่งจะถูกบรรยายอย่างสวยงามมาก พร้อมกันนั้นก็จะมีแทรกมุมมองด้านคุณค่าและข้อควรปฏิบัติต่อธรรมชาติไปด้วยเสมอ

“สองข้างทางเล็กๆที่พวกเขาเดินแถวเรียงหนึ่งตามกันไปในนั้น ดอกไม้ป่าหลากสี ชูช่อบานสะพรั่ง ผีเสื้อบินตอมขั้วไขว่ นกหลายชนิดส่งเสียงร้องอยู่บนต้นไม้ใหญ่...เสียงน้ำตกดังซ่าๆมาแต่ไกล อากาศเริ่มเย็นและชื้น ต้นไม้ใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขาประสานกันเป็นร่มครีမ်...น้ำในลำธารใสจนมองเห็นท้องธารประดับประดาด้วยกรวดทราย และหินก้อนเล็กใหญ่หลากสีแลดูงดงามราวภาพฝัน ผุ่งปลาแหวกว่ายทวนไปเป็นกลุ่ม กลิบบดอกไม้ป่าร่วงโรยลงลอยตามกระแสน้ำท้องธาร...ราวกับใครมาโปรยปรายไว้ ผีเสื้อสีเหลืองพากันมาเกาะหุบปีกนิ่ง บ้างก็บินตามกันเป็นแถวลดเลี้ยวไปตามผิวน้ำและซอกโขดหิน เห็นเงาของมันไหวๆอยู่ในน้ำที่ใสปานกระจก เสียงนกและแมลงต่างๆ...ฟังไพเราะเหมือนเสียงดนตรีหลายชนิดเล่นประสานกัน พวกเด็กๆยื่นตะลิ่งชมความงดงามของธรรมชาติด้วยความรู้สึกเป็นสุข...”

“ฉันมีความสุขเหลือเกินที่มีธรรมชาติงดงามเช่นนี้ไว้ให้เราชม” จันทระพิมฟ้า

“ถ้าเราช่วยกันรักษาไว้ ธรรมชาติก็คงจะงดงามอยู่เช่นนี้ตลอดไป” มานะเสริม

(กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป. 5 เล่ม 1, 2524 : 97-102)

ส่วนอีกด้านในทางกลับกัน จะเป็นภาพความโหดร้ายของภัยธรรมชาติที่เกิดจากการทำลายต้นไม้ของมนุษย์

“...ในคืนหนึ่งเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น ฝนตกอย่างไม่ลืมหูลืมตา ไฟฟ้าดับทั้งหมู่บ้าน...เสียงน้ำ...ฝน...ลม ยังดังอื้ออึงไปหมด และดูเหมือนจะมีเสียงตะโกนโหวกเหวกของคนเถลลอลด...มาด้วย...“เสียงดังน่ากลัว เหมือนไม่ใช่ น้ำ

ในลำคลอง” พ่อออกความเห็นพลางลุกออกไปดูที่หน้าต้าง แล้วก็ตกใจเมื่อเห็นว่าน้ำท่วมบริเวณใต้ถุนบ้านแล้ว...พ่อ...แม่...กลัวมือเมืองและมิ่งหน้ำน้ำไปอยู่ใต้ต้นมะขามใหญ่...ทั้งลมทั้งฝนพัดกระหน่ำอย่างหนัก ต้นไม้ที่ปลูกรอบๆบ้านถูกลมถูกน้ำพัดลู่ลง บางต้นล้มครืนลงกลางสายน้ำที่ไหลแรงขึ้นเรื่อยๆ ช่วงเวลาไม่นานนักบ้านทั้งหลังก็ค่อยๆทรุดตะแคง แล้วเสาก็หลุดลอยไปตามกระแสน้ำต่อหน้าต่อตาทุกคน...สายน้ำยังไหลแรงแล้วสูงขึ้นเรื่อยๆ จนพ่อต้องช่วยให้ทุกคนปีนขึ้นไปอยู่บนกิ่งต้นมะขามไว้ก่อน เมืองและมิ่งหน้ำวสันจนปากซิด ทุกคนหวาดกลัวมาก ...กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวผ่านมาพัดพาสัตว์เลื้อย ท่อนไม้ใหญ่ ต้นไม้ บ้านเรือน และสิ่งของต่างๆ ลอยแคว้งคว้างไปไม่ขาดระยะ...“คุณนั้นมีคนเกาะอยู่บนต้นไม้” เมืองตะโกนบอก ทุกคนเห็นชายคนหนึ่งเกาะต้นไม้ ลอยไปตามกระแสน้ำ ไกลออกไปทุกที ต้นไม้ต้นนั้นกระแทกทุกสิ่งที่ยาวหน้า บางทีก็หมุนเป็นวงอยู่หลายรอบ แล้วก็ลอยต่อไปอีก บางครั้งก็ผลุบๆ โผล่ๆ ในที่สุดสายน้ำก็พัดพาทั้งคนทั้งต้นไม้ลอยหายไป...” (กระทรวงศึกษาธิการ.

ภาษาไทย ป.6 เล่ม 1, 2543 : 9-11)

เหตุผลของการบรรยายภาพคู่ตรงข้ามนี้อย่างละเอียด ก็เพื่อให้เด็กนักเรียนเกิดอารมณ์ร่วม อันจะนำไปสู่การจดจำและการกระทำที่ควรอย่างได้ผลนั่นเอง

นอกจากนั้นแบบเรียนยังมีกลวิธีการเขียนถึงคุณค่าของป่าไม้ผ่านการเปรียบอุปมากับสิ่งสำคัญต่างๆ ในความเป็นมนุษย์และในความเป็นคนไทย เช่น ป่าดั่งปอดของบ้านเมือง (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.4, 2524 : 102)

ป่าดั่งชีวิต

ไม่มีใครเป็นเจ้าของครองดินฟ้า

มีแต่เร่รักษาอย่าให้สิ้น

นกขาดป่า ปลาขาดน้ำ หญ้าขาดดิน

คนก็คงขาดสิ้นลมหายใจ

(กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป. 4 เล่ม 2, 2545 : 17-18)

ป่าดั่งประเทศชาติ และความมั่นคง

“ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าของประเทศ ผู้ใดทำลายป่า ผู้นั้นคือผู้บ่อนทำลายความมั่นคงแห่งชาติ”

(ล้วน มายอดและคณะ. แบบเรียนครบวงจร สปช. ป.6, ม.ป.พ : 100)

และเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ พระองค์จึงเปรียบดั่งป่าเช่นกัน

“(วิธี) การรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ และความจงรักภักดีต่อพระองค์ (คือ)...เราทุกคนช่วยกันสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.6 บ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน, 2536 : 30)

“...พระเจ้าอยู่หัวเป็นน้ำ ฉันจะเป็นป่า ป่าที่ถวายความจงรักภักดีต่อน้ำ พระเจ้าอยู่หัวสร้างอ่างเก็บน้ำ ฉันจะสร้างป่า...”

พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
(ประสิทธิ์ คล้ายทอง, ม.ป.พ. : (4))

ซึ่งก็ด้วยความสำคัญของป่าเช่นนี้ ดังนั้นในด้านหนึ่ง แม้แบบเรียนจะสอนให้เด็กมีกิริยามารยาทอย่างผู้ดีในเมืองกรุง

“เราคิดว่าครอบครัวนี้คงเรียนหนังสือมาน้อย จึงพูดจา ข่า เอ็ง แก...ถ้าเพชรเรียนหนังสือ เขาคงจะพูดฉันทะและพูดจาเพราะหูกว่านี้” (ภาษาไทย ป.3, อ้างจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538 : 74)

แต่ในอีกด้านหนึ่งหากเป็นเรื่องเกี่ยวกับชาติ พระมหากษัตริย์ หรือสิ่งใดอันอุปมาดั่งสองสถาบันนี้ เช่น ป่าไม้ หากใครตัดทำลาย แบบเรียนก็ไม่ได้ห้าม ช้ำยังชี้ให้นำให้สามารถกล่าวคำหยาบหรือสาปแช่งคนจำพวกนั้นได้ กระทั่ง แนะนำให้ลงโทษหนักกว่าบทบัญญัติทางกฎหมายก็มี

“...ยังมีคนโง่ไม่รู้จักคุณค่าของธรรมชาติ พวกเขาบังอาจตัดต้นไม้ทำลายป่า และยิงสัตว์ บางทีก็ถือโอกาสเข้าครอบครองเพราะความเห็นแก่ตัว นี่เป็นปัญหาใหญ่ที่เราต้องช่วยกันแก้ไข ลุงดีใจมากที่ปัจจุบันนี้รัฐบาลกำลังเร่งควบคุมและกำจัดพวกที่มีเจตนาร้ายนินยฺลเวเหล่านี้ให้สิ้นไป คนเห็นแก่ตัวพวกนี้สิ ควรได้รับภัยพิบัติ” (กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป.3 เล่ม 1, 2529 : 18-19 เน้นโดยผู้ศึกษา)

“...พวกตัดไม้ทำลายป่า หมายถึงพวกที่ตัดโค่นต้นไม้ใหญ่ในป่า ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธาร จนเป็นเหตุให้พื้นดินแห้งแล้ง ฝนไม่ตก ทำให้ขาดแหล่งน้ำ เป็นอันตรายมาก” จักรชี้แจง

“ฟังเรื่องการตัดไม้ที่ไร จันทร์อยากมีฤทธิ์ เสกให้พวกนี้เป็นหมาจิ้งจอก” จันทร์พูดอย่างโกรธแค้น

“อะไรกันลูก จะเสกใครให้เป็นหมาจิ้งจอก” พ่อเดินเข้ามาทันได้ยินคำพูดของลูกสาว

“พวกตัดไม้ทำลายป่านะคะ พ่อขา พวกนี้เป็นพวกทำลายชาติ ทำให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำ สมควรเสกให้เป็นหมาจิ้งจอก เพราะเป็นที่รังเกียจของสังคม” จันทร์กล่าวเสียงหนักแน่น (กระทรวงศึกษาธิการ. สปข. ป.5, 2525 : 86 เน้นโดยผู้ศึกษา)

“ผมว่าลงโทษน้อยไปนะครับ...ผมว่าลงโทษหนักๆจะได้ไม่กล้าฝ่าฝืน เพราะทำลายไปไม่คุ้มกับคุณค่าของป่าที่เสียไป” (กระทรวงศึกษาธิการ. ฉันทรรวมชาติ สปข. ป.5-6, 2532 : 66)

คำถามสุดท้ายที่สำคัญ ณ ที่นี้ก็คือ แล้ว ‘ใคร’ เล่าเป็นเหล่าคนร้ายผู้ทำลายป่า คำตอบที่แบบเรียนยื่นให้นั้นมีความหลากหลายสาเหตุด้วยกัน ตั้งแต่ เนื่องจากประชากรเพิ่มขึ้น จากการระเบิดภูเขาเอาดินและหินไปสร้างบ้าน (กระทรวงศึกษาธิการ. สปข. ป.2, 2544 : 43) จากความต้องการนำไม้มาทำฟืน สร้างบ้าน แปรรูปเป็นสินค้า (กระทรวงศึกษาธิการ. สปข. ป.3, 2539 : 226) และเพื่อใช้ที่ดินทำการเกษตร จนถึงเพื่อความต้องการขยายเมือง และเพื่อพัฒนาประเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ. ช่วยกันสร้างฝันวันโลกสวย: หนังสืออ่านเพิ่มเติมชุดอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระดับประถมศึกษา, 2538 : 9)

แต่อย่างไรก็ตาม ในความหลากหลายนั้น มีคำตอบหนึ่งที่ดูชัดเจน มีปริมาณ และความละเอียดของคำอธิบายมากกว่าคำตอบอื่นๆ นั่นก็คือป่าไม้หมดเพราะ “การทำไร่เลื่อนลอย” โดยคำๆ นี้ สำหรับประวัติศาสตร์การศึกษาชั้นประถม ปรากฏครั้งแรกในแบบเรียนหลักสูตร 2521 อีกทั้งมีวิธีการนำเสนอหรือเชื่อมโยงปัญหานี้กับสิ่งอื่นๆ อย่างน่าสนใจ ตั้งแต่ การนำเสนอแบบข้อมูลเชิงวิชาการ

“ศัตรูของป่า 1. ศัตรูจากธรรมชาติ ได้แก่ ไฟป่า แมลง โรคพืช 2. ศัตรูจากมนุษย์ โดยมนุษย์มักทำลายป่าด้วยวิธีการหลายๆแบบ เช่น ทำให้เกิดไฟป่า ทำไร่เลื่อนลอย ตัดไม้ไม่ถูกเกณฑ์...” (สมศักดิ์ สิ้นธุระเวชญ์ และคณะ. สปช. ป.1, 2538 : 94)

อ้างอิงข้อมูลเชิงสถิติ

“...เมื่อราว 60 ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยเคยมีเนื้อที่ป่าไม้ถึงร้อยละ 63...แต่จากภาพถ่ายดาวเทียม...เมื่อปี พ.ศ. 2518 พบว่าป่าไม้ของไทยเหลืออยู่เพียงร้อยละ 37.5 ... แสดงว่าระยะเวลาที่ผ่านมา ป่าไม้ถูกทำลายราว 82 ล้านไร่ ป่าไม้ที่ถูกทำลายส่วนมากเป็นป่าไม้ทางเหนือ จากการที่ป่าไม้ถูกทำลายมากเช่นนี้จึงปรากฏว่ามีน้ำท่วมเมื่อฝนตกมากๆ ในฤดูแล้งน้ำที่เคยไหลรินอยู่ตลอดปีก็ปรากฏว่ามีหลายแห่งที่น้ำลดน้อยลง ลำธารหลายแห่งตื้นเขิน...ในปัจจุบันนี้หน่วยงานต่างๆของรัฐบาล ตลอดจนเอกชน...ร่วมกันทำนุบำรุง...การปลูกป่าทดแทน การปราบปรามการลักลอบตัดไม้ การป้องกันการทำไร่เลื่อนลอย...” (สมุน อมรวิวัฒน์ และคณะ. สปช. ป.5, 2534 : 66)

มองผ่านมุมมองเรื่องคุณธรรม

“...เนื่องจากพืชมีความสำคัญและมีประโยชน์มาก...คนบางคนจึงหวังเอาผลประโยชน์จากพืชในส่วนที่เกี่ยวกับตนเองอย่างเดียว...การทำไร่เลื่อนลอย คือ การโค่นป่าเพื่อทำไร่ หลังจากทำไร่ในที่ดินนั้นแล้วประมาณ สอง สาม ปี ก็จะย้ายไปโค่นป่าเพื่อทำไร่ในที่อื่นๆเรื่อยไป เพราะที่ดินที่ปกคลุมด้วยต้นไม้ไม่มีความสมบูรณ์มาก ได้ผลผลิตสูง ซึ่งวิธีทำไร่ด้วยการถางป่าเช่นนี้ เป็นการทำลายป่าไม้

อย่างรวดเร็ว คำนึงการทำให้เลื่อนลอยเพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มจึงต้อง
ควรเลิก... มิฉะนั้นความเดือดร้อนจะเกิดกับประชาชนส่วนรวม” (สุน
อมรวินวัฒน์ และคณะ. หนังสืออ่านเพิ่มเติม สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ฉบับ
บูรณาการ สปช สทน กพอ ชั้นป. 3, 2526 : 47 เน้นโดยผู้ศึกษา)

แต่งเป็นบทสนทนา และเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอยู่หัว

“ตามบริเวณภูเขาที่มีชาวเขาอยู่กระจัดกระจายตามที่ต่างๆ พวกนี้มักนิยมทำให้
เลื่อนลอย...”

“ไอ้โฮ ป่าก็ถูกทำลายไปเรื่อยๆ ซิคครับ”

“การกระทำเช่นนี้ ทำให้เกิดความแห้งแล้ง เพราะการโค่นการถางต้นไม้บน
ภูเขาทำให้บริเวณนั้นขาดความชุ่มชื้น ฝนจะตกน้อยลงและดินอุ้มน้ำไว้ไม่ดี
เหมือนกับมีต้นไม้อยู่ ทางราชการจึงชักชวนให้ชาวเขาเลิกทำให้เลื่อนลอย หันมา
ปลูกกาแฟ ชา และท้อ เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านก็ทรงสน
พระทัยและทรงช่วยเหลือชาวเขาอย่างใกล้ชิด จนสามารถแก้ปัญหานี้ได้มาก
ทีเดียว...” (กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป.4, 2524 : 215-216 เน้นโดยผู้ศึกษา)

“นายวนาพ่อของป๊อกทำงานอยู่กรมป่าไม้ เดินทางไปตรวจโครงการที่
ห้วยน้ำรู คอยสามหมื่น อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ จุดนี้เป็นจุดที่ในหลวงทรง
ทอดพระเนตรจากอิลิกอปเตอร์ ทรงเห็นว่าเป็นป่าต้นน้ำลำธาร ถูกทำลายไปมาก
...จึงมีพระราชดำริให้กรมป่าไม้จัดตั้งโครงการพัฒนาต้นน้ำที่นี้ในปี 2517...
สภาพ (ที่นี้) เป็นภูเขาซึ่งเป็นเขตต้นน้ำชั้นหนึ่ง เป็นต้นน้ำของแม่น้ำปิง ซึ่งไหล
ลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เวลานั้นมองจากภาพถ่ายทางอากาศจะเห็นเป็นเขาหัวโล้นยาว
ไปถึงจังหวัดตาก เพราะมีชาวเขาทยอยกันเข้ามาทำกิน โดยการตัดต้นไม้ใหญ่ลง
เพื่อทำให้เลื่อนลอย พื้นที่จึงถูกทำลายไปประมาณ 50,000 ไร่...”

(ต่อมา) วันหนึ่งในเดือนพฤศจิกายน ป๊อกนั่งรถข้ามสะพานพระปิ่นเกล้าไป
กับพ่อ มองดูสายน้ำที่ไหลแรงของแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยความสงสัยจึงถามพ่อว่า

“พ่อครับ ทำไมน้ำจึงขุ่นแดงอย่างนั้นล่ะครับ”

“... เป็นเพราะป่าต้นน้ำบริเวณแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ถูกทำลายลงไปมาก เมื่อ
ฝนตกและไม่มีป่าไม้ช่วยดูดซับน้ำเก็บไว้ในดิน น้ำจึงไหลบ่าอย่างรวดเร็วและชะ

หน้าดินหรือทำให้เกิดการพังทลายของดินที่ไหลตามน้ำมา (ต่อมา) ดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ทำให้เพาะปลูกไม่ดี พื้นดินก็จะแห้งแล้ง นานๆเข้าอาจกลายเป็นทะเลทรายแบบในแอฟริกาได้...(ส่วนชาวเขาที่ทำอะไรเดือนลอย) ยิ่งทำลายป่าก็ยิ่งยากจน ยิ่งทำลายป่าก็ยิ่งแห้งแล้ง โคนป่า เผาป่าแล้วปลูกพืชไร่ ปลูกได้งามในปีแรกๆเพราะตอนนั้นดินยังมีซากพืชซากสัตว์อุดม ไม่มีปีต่อมาดินก็จืด ผลผลิตก็ตกต่ำ พวกนี้ก็จะบุกรุกป่าอื่นๆ ต่อไปอีกไม่ช้าก็คงหมด” (กระทรวงศึกษาธิการ. **ฉันรักธรรมชาติ: หนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่ม สปช. ป.5-6, 2532 : 47-63**)

“โครงการช่วยเหลือชาวเขาที่จุกพุดถึงนั้นเรียกว่า โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา”

“ทำไมต้องช่วยชาวเขาละครับครุ”

“บนคอยหรือภูเขาสูงๆนั้น ทำอาชีพเพาะปลูกไม่เป็นหลักแหล่ง เมื่อจะตั้งบ้านเรือนที่ไหนก็จะตัดต้นไม้ ถางป่า เพาะปลูกทำไร่ส่วนมากก็ฝืน แล้วย้ายที่ถางป่าไปเรื่อยๆ การตัดไม้ทำลายป่าทำให้เกิดผลเสียหายร้ายแรงแก่บ้านเมืองเกิดความแห้งแล้งในฤดูร้อน...ครั้นถึงฤดูฝน (ก็) เกิด...น้ำท่วมทั่วประเทศ ต้นข้าวและพืชผลจมน้ำตาย ประชาชนทุกภาคต่างก็ได้รับความเดือดร้อน เพราะภัยจากน้ำท่วม”

“อย่างที่ตำบลเราเคยเกิดน้ำท่วม พวกเราหยุดเรียนหนังสือไปหลายวัน ไหลมครับครุ”

“ใช่จ้ะ พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะแก้ไขปัญหานี้ ทรงนำพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่เหมาะสมแก่อากาศบนภูเขาสูง ไปพระราชทานแก่ชาวเขา ให้ทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์อยู่เป็นที่ ไม่โยกย้ายเร่ร่อนไปตั้งแต่ก่อน...ส่วนฝิ่นที่ชาวเขาปลูกก็เป็นสิ่งผิดกฎหมายและเป็นยาเสพติด เป็นอันตรายแก่ชีวิตประชาชน ผู้ที่หลงติดยาเสพติดทำงานประกอบอาชีพไม่ได้...ประเทศชาติก็ขาดพลังงานที่จะช่วยสร้างสรรค์ความเจริญ จึงทรงแนะนำให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่นโดยเด็ดขาด”

“ครุครับ แล้วชาวเขาเชื่อฟังพระเจ้าอยู่หัวไหมครับ”

“เชื่อฟังซี” (กระทรวงศึกษาธิการ. **สปช. ป.4, 2524 : 191-192**)

และวาดภาพประกอบอย่างสวยงาม

ภาพ 2.3 – 2.4 ภาพวาดชาวเขาทำไร่เลื่อนลอยในแบบเรียนหลักสูตรปี 2533

(ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ. สปช. ป. 3, 2539 : 83 และ 95)

อย่างไรก็ตาม หากเราย้อนหลังกลับไปดูเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องป่าไม้ในแบบเรียนหลักสูตรก่อนหน้า คือ หลักสูตรปี 2503 นอกจากความหมาย หรือสาระสำคัญที่ให้กับป่าจะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับหลักสูตรนี้ อันจะทำให้เราค้นพบสาเหตุแท้จริงของการที่ป่าไม้ถูกทำลายไปอย่างมหาศาลแล้ว เรายังจะพบความไม่ชอบมาพากลของแบบเรียน ในฐานะผู้เผยแพร่และผลิตซ้ำวาทกรรมของรัฐอีกด้วย

“มูลค่า” ของป่าในแบบเรียนหลักสูตรปี 2503

ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาแล้ว 10 ฉบับ โดยในฉบับแรกไม่มีคำว่า ‘สังคม’ ในชื่อของแผนฯ นั้นหมายความว่า แง่มุมทางด้านเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาประเทศในยุคนั้น ซึ่งแง่มุมดังกล่าวนี้เองที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาแบบเรียนในหลักสูตรปี 2503 โดยเฉพาะในหมวดวิชาสังคมศึกษา โดยเราจะพบว่า เนื้อหาโดยรวมหากตัดเรื่องการเมืองการปกครองและประวัติศาสตร์ชาติไทยออกไป ที่เหลือล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ การทำมาหากิน และรายได้ของประเทศ ซึ่ง ‘ป่าไม้’ ก็จะถูกพิจารณาจากมุมเศรษฐกิจเป็นด้านหลักเช่นกัน กล่าวคือ จะถูกมองในแง่ ‘เนื้อไม้’ หรือเป็น “ทรัพยากร” อันก่อให้เกิด ‘มูลค่าหรือรายได้’ มากกว่าในแง่ของคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม โดยในเบื้องต้นเราจะเห็นได้จากคำนิยามของคำว่า “ทรัพยากร”

“ทรัพยากร แปลตามตัวหนังสือว่าบ่อเกิดแห่งทรัพย์...”

(กระทรวงศึกษาธิการ. แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ป.5, 2509 : 28-29)

“ทรัพยากรธรรมชาติ เราหมายถึงสิ่งธรรมชาติต่างๆที่มีในประเทศ อันมีค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งประชาชนพลเมืองอาจใช้บริโภคเอง หรือส่งไปจำหน่ายต่างประเทศเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ ซึ่งไม่มีภายในประเทศ...” (เจริญ ไชยชนะ. ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ป.6, 2504 : 19-20)

หรือการเขียนถึง ‘ไม้สัก’ ก็จะมีอยู่แค่แง่มุมหลักแง่มุมเดียว นั่นก็คือเป็นทรัพยากรที่ก่อให้เกิดรายได้มากมายมหาศาล และในทางกลับกันหากเป็นเนื้อไม้อื่นๆ หากขายไม่ได้ แบบเรียนก็ถือว่า ‘ไม่มีค่า’

“...ตามไหล่เขาน้อยใหญ่ นั่น ปกคลุมด้วยป่าไม้สักอันเป็นโภคสมบัติจำนวนใหญ่จำนวนหนึ่งของประเทศชาติ” (เจริญ ไชยชนะ. ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ป.6, 2504 : 13 เน้นโดยผู้ศึกษา)

“...และป่าบางแห่ง เช่น ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม้จะมีป่าไม้มากกว่าทางเหนือ แต่ไม่ใช่ไม้ที่มีค่านัก...” (กระทรวงศึกษาธิการ. ภูมิศาสตร์ภาพ สำหรับชั้นประถมศึกษา, 2513 : 76)

อย่างไรก็ตาม ใจว่าแบบเรียนหลักสูตรนี้จะไม่เขียนถึงแง่มุมด้าน ‘คุณค่า’ ทางด้านสิ่งแวดล้อมของป่าไม้ หรือในบทบาทของการเป็นผู้ยับยั้งภัยพิบัติต่างๆ แบบเรียนนั้นเขียน หากแต่เพียงในลักษณะ ‘ประโยชน์ทางอ้อม’ ไม่ได้เน้นย้ำในเรื่องนี้มากนักตั้งแต่แบบเรียนหลักสูตรปี 2521 และ 2533 ซึ่งจุดนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ นั่นก็คือในขณะที่แบบเรียนสองหลักสูตรหลังอธิบายว่าการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ ในนามของการสงวนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นไปเพื่อคุณค่าทางสิ่งแวดล้อม แต่แบบเรียนหลักสูตรปี 2503 กลับอธิบายว่า การสงวนนั้นเป็นไปเพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจในภายภาคหน้า เป็นประเด็นหลัก

“การสงวนทรัพยากร...ทรัพยากรต่างๆของชาติเหล่านี้ เป็นสิ่งมีค่าทางเศรษฐกิจ ถ้ายังคงมีอยู่เรื่อยๆไป ก็จะทำให้ผลทางเศรษฐกิจแก่ประเทศอยู่ตลอดไป แต่เป็นธรรมชาติทรัพยากรทั้งหลายนี้ก็เช่นเดียวกัน เช่น ป่าไม้ ถ้ามีการตัดไปอยู่ทุกวันๆ ต้นไม้ในป่าก็จะหมดสิ้นไป...ป่าไม้นอกจากจะให้ประโยชน์ในการนำไม้มา ประกอบเครื่องใช้ และเป็นสินค้าแล้ว ยังช่วยให้มีฝนตกชุกเป็นประโยชน์ในการเพาะปลูกด้วย ฉะนั้นรัฐบาลจึงจำเป็นต้องสงวนป่าไว้ โดยการออกพระราชบัญญัติควบคุมและสงวนป่า... (เจริญ ไชยชนะ. ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้น ป.6, 2504 : 25 เน้นโดยผู้ศึกษา)

หรืออีกกรณีหนึ่งที่คล้ายกัน คือ แบบเรียนเล่มหนึ่งได้พูดถึงป่าที่ถูกเผาโดยความประมาท ทำให้ต้นไม้และสัตว์ป่าตาย แต่แทนที่เหตุผลของการพูดถึงเหตุการณ์นี้จะเป็นเพราะเสียดายป่าอันเป็นต้นน้ำ หรือมีประโยชน์ทางชีวอนามัยบริเวณ เป่าเลย เหตุผลของแบบเรียนกลับเป็นเพราะเสียดายเนื้อไม้ที่อาจสามารถนำมาผลิตเครื่องเรือน หรือเอาไปขายได้

“...ไฟทำลายทั้งต้นไม้และสัตว์ที่มีชีวิตในป่า ที่ซึ่งเคยเป็นป่าเขียว มีต้นไม้ขึ้นงอกงาม มีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่อย่างมีความสุข บัดนี้เป็นที่โล่งกว้างสีดำ... ต้นไม้เหล่านั้น เราอาจตัดมาสร้างบ้าน ทำเครื่องใช้ ขายเป็นสินค้าได้หลายอย่าง คิดเป็นจำนวนเงินมากมาย...”(กระทรวงศึกษาธิการ. ป่าไม้ที่รัก: หนังสืออ่านประกอบประโยคประถมศึกษาดอนต้น, 2508 : 57-59)

อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่แบบเรียนหลักสูตรปี 2503 เขียนถึงป่าไม้ในลักษณะเช่นนี้ ไซ้ เพราะมองไม่เห็นความเชื่อมโยงทางคุณค่าที่ป่า ไม้มีต่อชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่ง แต่เนื่องจากห้วงเวลาขณะนั้น วาทกรรมเรื่องการพัฒนา หรือความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ ที่แพร่มา กับอุดมการณ์เสรีนิยมด้านคอมมิวนิสต์ ถูกรับรู้ว่าเป็นคุณค่าสูงสุดในการขับเคลื่อนชีวิตและประเทศ ดังนั้น ทรัพยากรใดๆที่มีในประเทศจึงถูกนำมาสร้างอาชีพ ก่อรายได้ และถักทอความภาคภูมิใจ (โดยเฉพาะพื้นที่ป่าที่คอมมิวนิสต์ใช้เป็นที่กระทำการ บ่อน และขยายตัว การตัดป่าจึงเสมือนยิงปืนนัดเดียวได้นกสองตัว)

“ประเทศไทยเคยมีเนื้อที่ป่าไม้ประมาณร้อยละ 63 ของเนื้อที่ทั้งหมด ฉะนั้น ผลประโยชน์จากป่าไม้จึงมีความสำคัญต่อการครองชีพและรายได้ของรัฐบาล มาก ไม้ที่ทำให้ต่างประเทศรู้จักประเทศไทยคือ ไม้สัก ประเทศต่างในยุโรป ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ซื่อไม้สักจากประเทศไทยไปสร้างส่วนที่เป็นไม้ภายในเรือเดินทะเล ประกอบเป็นตัวรถไฟโดยสาร เครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ตู้ และเตียงนอน เป็นต้น” (กระทรวงศึกษาธิการ. **แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้น ป.5, 2512 : 29**)

นั่นย่อมาหมายความว่าในกิจกรรมเดียวกันคือการตัดไม้ ‘คำอธิบาย’ ที่ให้กลับต่างกันเมื่อต่างยุคสมัย กล่าวคือ ในขณะที่ช่วงเวลาปี 2521-2544 ในแบบเรียน 2 หลักสูตร การตัดไม้ ถือเป็น การทำลายป่า ส่วนผู้กระทำก็ถูกขนานนามว่า “ผู้บุกรุก เห็นแก่ตัว” แต่ในหลักสูตรปี 2503 ซึ่งใช้ จนถึงปี 2521 แบบเรียนกลับเรียกกิจกรรมเดียวกันนี้ว่า อาชีพอันก่อให้เกิดรายได้เข้าประเทศอัน นามาส่งความภาคภูมิใจ และก็ด้วยความสำคัญของอาชีพ ‘การทำป่าไม้’ นี้เอง ที่ทำให้แบบเรียน สังคมศึกษาทุกเล่มในหลักสูตรปี 2503 บันทึกความรู้เรื่อง ‘การทำไม้’ ลงไปไม่มากนักน้อย

ทั้งนี้ แบบเรียนจะเริ่มด้วยการกล่าวถึงอาชีพหรือทรัพยากรที่สำคัญของประเทศ ซึ่งก็จะมี ‘ป่าไม้’ เกาะติดอยู่ใน 5 อันดับความสำคัญแรก อันมีข้าว ยางพารา ดีบุก และการประมง รวมอยู่ ด้วย ต่อมาเมื่อจะเข้าสู่เรื่องการทำไม้ แบบเรียนจะยกเอาแนวคิดเรื่องภูมิศาสตร์กับการประกอบ อาชีพมาเกริ่น ว่าที่ตั้งของชุมชนมีผลต่อการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่นอย่างไร และมีที่ไหนบ้างที่ประกอบอาชีพนี้

“ภาคเหนือ...มีป่าไม้เป็นอันมาก... เนื่องจากภาคนี้อยู่ตอนเหนือของประเทศมี ภูเขาและป่าไม้มาก จึงเป็นภาคที่มีอากาศหนาวเย็น พลเมืองในหลายจังหวัดทำ ป่าไม้สักเป็นอาชีพสำคัญ...ด้านตะวันตกของที่ราบภาคกลาง แถบจังหวัด กาญจนบุรี ราชบุรี มีภูเขาสูงและป่าทึบ ประชาชนจึงมีอาชีพตัดไม้ไปขาย” (กระทรวงศึกษาธิการ. **ภูมิศาสตร์ภาพ สำหรับชั้นประถมศึกษา, 2513 : 15 และ 18**)

โดยการทำไม้จะมีผู้คนข้องเกี่ยวไม่เฉพาะคนเลื่อยหรือคนตัดไม้ในพื้นที่เท่านั้น ยังมีคน ในส่วนอื่นๆ หรือหน้าที่อื่นๆอีกที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นผลประโยชน์ที่ได้รับจากการทำไม้ก็เรียกได้ ว่าได้รับกันถ้วนทั่วทุกคน ไม่เว้นแม้แต่นักเรียน หรือคนที่กำลังอ่านหนังสือเรียนนั้นอยู่

“...แม้รัฐบาลจะจำกัดเช่นนี้ แต่การประกอบอาชีพทางทำป่าไม้ก็ยังเป็นอาชีพที่สำคัญ เพราะคนไทยมากมายยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับ เช่นเป็นผู้ตัด เป็นผู้ชักลาก เป็นผู้ล่องแพ เป็นผู้ขนส่ง เป็นผู้เลื่อยหรือแปรรูปตัวไม้ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ. สังคมศึกษา ป.3 บ้านเมืองของเรา, 2509 : 25 เน้นโดยผู้ศึกษา)

“ถ้าเราเดินลึกเข้าไปถึงที่ต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ในที่ซึ่งรัฐบาลได้อนุญาตให้ตัดไม้ เราจะเห็นคนงานมากมาย ทำการเลื่อยต้นไม้ใหญ่ เมื่อมันล้มครืนลงมาแล้ว เขาก็จะตัดกิ่งและใบออก ต่อไปเขาจะเอาซังมาลากท่อนซุงออกไปจากป่า ส่งต่อไปในเมือง เพื่อเลื่อยออกเป็นแผ่นๆ เอาไปประกอบเป็นบ้านเรือน ทำโต๊ะ ตู้ และของใช้อย่างอื่น ดินสอที่เราใช้เขียนอยู่ทุกวัน กระดาษสมุด และหนังสือที่เรากำลังอ่านอยู่ก็ทำมาจากไม้ในป่าเหมือนกัน...” (กระทรวงศึกษาธิการ. ป่าไม้ที่รัก: หนังสืออ่านประกอบประโยคประถมศึกษาตอนต้น, 2508 : 20-23)

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว หากถามว่าการที่ป่าไม้อ่อนหรือไปเรื่อยๆ เป็นเพราะสาเหตุใด ใช้หรือไม่ คำตอบโดยนัยของแบบเรียนหลักสูตรปี 2503 ก็คือ เป็นเพราะทุกคนนั่นเอง

“... เราใช้ไม้สร้างบ้านสร้างเรือน ต่อเรือ ทำเครื่องใช้ต่างๆ แต่ก่อนนี้เรามีไม้เหลือใช้ สามารถส่งไปจำหน่ายต่างประเทศได้มาก แต่ปัจจุบันไม้ในป่าโตไม่ทัน เราต้องสงวนไม้ของเราไว้บ้าง มิฉะนั้นป่าจะถูกทำลายหมด เหตุนี้สินค้าไม้ส่งออกนอกประเทศจึงลดลง...” (กระทรวงศึกษาธิการ. สังคมศึกษา ป. 3 บ้านเมืองของเรา, 2509 : 12-13)

ภาพ 2.5 แสดงอาชีพ วัฒนธรรม และสถานที่สำคัญของภาคเหนือในแบบเรียนหลักสูตรปี 2503 จะเห็นได้ว่าการทำไม้ เป็นอาชีพที่สำคัญและรวมอยู่ในสิ่งที่คนภาคเหนือภาคภูมิใจ

(กระทรวงศึกษาธิการ. หนังสืออ่านเพิ่มเติม ประถมปลาย เทียบเมืองไทย ตอนที่ 2 ภาคเหนือ, 2515 : 1)

ภาพ 2.6 ปกแบบเรียนหลักสูตรปี 2503 แสดงสิ่งสำคัญของประเทศต่างๆและประเทศไทย

หากสังเกตตรงรูปโลกที่แสดงสถานที่หรือสิ่งสำคัญของประเทศต่างๆ ณ ตัวประเทศไทย เราจะเห็นรูปช้างกำลังยกท่อนซุงขึ้นมา อันหมายถึงการทำป่าไม้ สิ่งนี้ย่อมหมายความว่า ในช่วงเวลาขณะนั้น การทำไม้เป็นอาชีพสำคัญที่เป็นหน้าเป็นตาของเมืองไทย

(พูนพล อาสนจินดา. ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ป.7, 2507)

ภาพ 2.7 แผนที่ทางเศรษฐกิจในแบบเรียนหลักสูตรปี 2503

แสดงถึง “โคกทรัพย์” ต่างๆของประเทศไทย และหนึ่งในนั้นก็คือ ป่าไม้

(เจริญ ไชยชนะ. ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ ป.6, 2504 : 20)

2.3.6 “ชาวเขา”

ไซหรือไม่ แบบเรียนชั้นประถม คือ หนังสือที่รวบรวมเอาความรู้หลากหลายสาขา และมากมายเรื่องราวนำมาประมวล และมอบให้กับเด็ก เพื่อเปิดโลกในมุมมองกว้างสำหรับพวกเขา

ในบรรดาความรู้ที่มากมาย แม้จะจัดหมวดหมู่วิชาแล้ว กระนั้นก็ยังมียอดความรู้เฉพาะอยู่อีกหลายส่วน นั่นหมายความว่า ในการแต่งตำราแต่ละเล่ม ผู้แต่งเองอาจไม่ได้มีความรู้เฉพาะในทุกๆ ส่วนก็เป็นไปได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงต้องหยิบยืมความรู้จากหนังสือเล่มอื่นๆ เข้ามาประกอบ

ความรู้เกี่ยวกับชาวเขา ถือได้ว่าเป็นความรู้ที่ได้มาไม่ง่ายเลย ทั้งนี้เนื่องจากความยากลำบากในการเดินทางไปศึกษา และปัญหาเรื่องภาษาในการสื่อสาร ดังนั้นจะมีคนแต่งแบบเรียนชั้นประถมสักกี่คนที่ได้ความรู้เรื่องชาวเขาจากประสบการณ์ของตนเองโดยตรง

ไม่เพียงเท่านั้น ความรู้เรื่องชาวเขากับแบบเรียน ยังมีความแตกต่างอย่างสำคัญกับความรู้เรื่องอื่นๆ กล่าวคือ ในขณะที่ความรู้อื่นๆ อาจเขียน โดยผู้คนที่อยู่ในแวดวงงานนั้น เช่น หากพูดถึงเรื่องเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์ก็อาจเป็นคนพูด หรือไม่หากผู้แต่งตำราเขียนผิด นักเศรษฐศาสตร์ก็สามารถออกมาทักท้วงได้ แต่ความรู้เรื่องชาวเขาในแบบเรียน ร้อยทั้งร้อย โดยเฉพาะในแบบเรียนหลักสูตรปี 2533 ย้อนหลังเป็นต้นไป ล้วนแต่เป็น ‘คนนอก’ ที่ออกมาบอกทั้งสิ้น หรือแม้กระทั่งหนังสือเกี่ยวกับชาวเขาที่แบบเรียนไปหยิบยืมความรู้มา ก็ล้วนแล้วแต่แต่งโดยคนนอกชาติพันธุ์ ซึ่งจุดนี้มีความสำคัญตรงที่ “ชาวเขา” ไม่สามารถออกมาแสดงความคิดเห็นใดๆ ได้เลย ดังนั้น “ชาวเขา” จึงไม่ต่างกับกรวดก้อนหิน จะตำต้อยด้อยเตี้ยตั้งดิน หรือลอยเด่นเป็นหินดารา ล้วนอยู่ที่ปลายปากกาผู้เขียน

อย่างไรก็ตามภายหลัง ในทศวรรษ 2530 อันเป็นช่วงเวลาที่กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังก่อตัว เอ็นจีโอเข้ามาเป็นกระบอกเสียงให้กับชาวบ้าน และชาวเขาเองเริ่มเรียนรู้ที่จะอยู่ได้ อย่างไรก็ตามในสังคมไทย ข้อคัดค้านเรื่องชาวเขาต่างๆ จึงค่อยๆ ก่อร่างมาเรื่อยๆ จนในที่สุด ถือได้ว่าเนื้อหาเกี่ยวกับชาวเขา (โดยเฉพาะเรื่องราวของคนปกากะญอหรือชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง) ในแบบเรียนหลักสูตรปี 2544 ก็คือผลพวงของความพยายามอันเนิ่นนานดังกล่าว

แต่ก่อนจะถึงจุดนั้น ภาพชาวเขาถูกแต่งผ่านแบบเรียนร้อนหนาวมาอย่างไรบ้าง

แบบเรียนก่อนหลักสูตรปี 2503

เริ่มที่แบบเรียนหลักสูตร พ.ศ. 2448 พบว่า ก็เช่นเดียวกับที่ Winichakul (2000) และ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2541) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า นิยามของคำว่า “ชาวป่า” ก็คือ จุดอ้างอิงที่

แสดงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอารยธรรมไทย ส่วนแบบเรียนในฐานะเครื่องมือแห่งการ สอนสั่ง ก็ใช้ “คนป่า” เป็นสิ่งร้ายที่อาจจะเป็นไปได้ หากเด็กไม่ทำตัวเป็นพลเมืองดี

“คนชาติศิวิลิสส์คือคนประพุดิตคนเป็นผู้ดี มีความสุภาพเรียบร้อย เพราะได้เล่า เรียนมีความรู้สึกผิดชอบและมีความตั้งใจที่จะทำประโยชน์แก่บ้านเมืองของ ตนเองให้เจริญอยู่เสมอ แต่คนชาติไม่ศิวิลิสส์นั้นเป็นคน ไม่มีความรู้สึกสำนึกดี มี แต่ร่างกายเป็นคน แต่ใจยังเหมือนสัตว์ตรงกับที่เราเรียกว่าคนป่า...” (แบบสอน **อ่านภูมิศาสตร์เล่ม 2** อ้างจาก ลักขณา ปันวิชัย, 2541 : 111)²⁵

ทั้งนี้หากเทียบกับ โคลงภาพต่างภาษา ในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ซึ่ง รัชกาลที่ 3 ประกาศ เป็นตำราเรียนของมหาชน หรือถือได้ว่าเป็นแบบเรียนในแง่มุมหนึ่งดังที่ได้กล่าวไปในเริ่มแรก เรา จะเห็นได้ว่า คนกะเหรี่ยงที่ เป็นผู้ตรวจด่านชายแดน ถูกลดความเป็นคน (dehumanized) ลงไปแล้ว

หากถือว่าคนป่าในแบบเรียนหลักสูตรปี 2448 ไม่มีความเป็นไทย หรือเมืองไทยไม่ยอม มีคนประเภทนี้ แบบเรียนในหลักสูตรปี 2480 กลับพูดต่างกัน

“ครูอธิบายให้ฟังหนูยังจำได้ เพราะราษฎรในประเทศไทยเรียกตัวเองว่าคนไทย ทั้งสิ้น ไม่ว่าเราจะไปต่างจังหวัดหรือจะไปถามชาวป่า ชาวดอนใดๆ เขาจะ ยอมรับว่าเขาเป็นคนไทย” (แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ป.4 อ้างจาก รังสิมา โฆสิตตั้งกูร, 2539 : 95)

เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องเพราะนโยบายรวมขยายความเป็นไทยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

แบบเรียนหลักสูตรปี 2503

ต่อมาในหลักสูตรปี 2503 อันเป็นหลักสูตรที่ประเด็นเรื่องการเติบโตทางเศรษฐกิจมี ความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง และการทำป่าไม้เป็นอาชีพหลักอันดับต้นๆของคนไทย คำว่า “ชาวเขา”

²⁵ แบบเรียนเล่มนี้ ลักขณา ปันวิชัย (2541) จัดไว้ในหลักสูตร พ.ศ. 2464 ซึ่งใช้จนถึง ปี 2471 แต่เนื่องจากถูกพิมพ์ในปี 2446 นั้นหมายความว่าใช้ตั้งแต่หลักสูตร 2448 เป็นต้นมา

ได้ปรากฏครั้งแรกในหลักสูตรนี้ ทั้งยังมีรายละเอียดของวิถีชีวิตมากขึ้น และที่สำคัญ ‘น้ำเสียง’ ที่เล่าถึงชาวเขาหาได้แสดงถึงความเป็นอื่น เพียงแต่บอกว่ามีความแตกต่างกับคนไทยโดยทั่วไป

“คนในภาคเหนือส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในที่ราบเชิงเขา และที่ราบริมน้ำ มีบางพวกอาศัยอยู่บนภูเขา เราเรียกพวกนี้ว่า “ชาวเขา” พวกชาวเขามีความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี และภาษาที่แตกต่างไปจากคนพื้นราบ” (พนัส หันนากินทร์ และคณะ. สังคมศึกษา ป.4, 2521 : 11)

กระทั่งในแบบเรียนบางเล่ม ในความแตกต่างยังพบว่ามีการแฝงความชื่นชมไว้ในที่²⁶

“...ชาวเขาเผ่าแม้ว เคยมีถิ่นฐานอยู่...ในประเทศจีน...รูปร่างหน้าตาผิวพรรณ คล้ายคนจีนมาก...ปรกติเป็นคนขยันทำมาหากิน มีอาชีพช่างเหล็ก ช่างเงิน ทำการเกษตร และทำการค้าขายกับหมู่ชนอื่นและคนไทย พวกแม้วนี้แบ่งเป็น แม้วขาวและแม้วลาย²⁷ ...ชาวเขาเผ่าเย้า...มีรูปร่างหน้าตาและผิวขาวออกชมพู คล้ายคนไทยภาคเหนือ...มีความก้าวหน้าทางเกษตรกรรมมานาน รู้จักการกักเก็บน้ำไว้ใช้ รู้จักการดำข้าวไร่แรงน้ำ...ชาวเขาเผ่าลีซอ...ทั้งชายและหญิงมีรูปร่างสูงสง่า เดินตัวตรง ผิวขาว...ชาวเขาเผ่ามูเซอ มี 2 พวก คือมูเซอแดงและมูเซอดำ...มูเซอดำผิวคล้ำมาก...มูเซอเป็นพวกชอบล่าสัตว์ มูเซอแดงทำการเกษตรบ้าง ทั้งสองพวกไม่ชอบงานช่าง...ชาวเขาเผ่ายาง (กะเหรี่ยง) อาศัยอยู่บนภูเขาหรือตามเชิงเขา...การทำมาหากินได้แต่การทำไร่ ทำสวน ทำนา...(กระทรวงศึกษาธิการ. หนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา ประโยคประถมศึกษาตอนปลาย เที้ยวเมืองไทย ตอนที่ 2 ภาคเหนือ, 2515 : 5-7 เน้นและทำเอียงโดยผู้ศึกษา)

²⁶ แบบเรียนเล่มนี้มีการพูดถึงฝิ่นด้วย แต่เพียงบอกว่า “...ชาวมูเซอได้ถางป่าตามไหล่เขาต่างๆ ปลูกข้าวและข้าวโพดแทนที่จะปลูกฝิ่นตั้งแต่ก่อน...” (73)

²⁷ ไม่มีคำว่า “แม้วแดง” อันเกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์

แบบเรียนหลักสูตรปี 2521 และ 2533

เมื่อเข้าสู่แบบเรียนหลักสูตรปี 2521 และ 2533 ดังที่ได้กล่าวแล้วในส่วนของเรื่องป่าไม้ “ชาวเขา” ในแบบเรียนสองหลักสูตรนี้ถูกถามข้งอยู่กับคำว่า “การทำไร่เลื่อนลอย” ทั้งๆที่หากสังเกตจากข้อความในหนังสือเที่ยวเมืองไทยก่อนหน้า การเขียนถึงการทำไร่ก็เพียงเขียนอย่างลอยๆ ไม่ได้สลักสำคัญอะไร

นอกนั้นแล้ว ชาวเขา ยังมี ‘ข้อความขบขย’ หรือ คุณลักษณะพ่วงท้ายคิดมาด้วย เช่น การปลูกและตัดฝิ่น (กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป.6 เล่ม 1, 2521 : 165-173) การนับถือผี

“เชียงใหม่...เขาเห็นชาวเขาเผ่าต่างๆ ลุงเล่าว่าชาวเขาแต่ละเผ่ามีลัทธิไม่เหมือนกัน บางเผ่าก็นับถือผีสาวเทวดา เชื่อเวทมนต์คาถา...”
(กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาไทย ป. 4 เล่ม 2, 2532 : 108)

และที่สำคัญมุมมองเรื่องเพศวิถีที่อิสระ (เกินไป)

“สภาพความเป็นอยู่ของชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ...แม้... ผู้ชายถือว่าการแต่งงานคือการหาแรงงานมาเพิ่มให้ครอบครัว เมื่อผู้ชายอยากได้ภรรยา ก็ไปเจรจากับพ่อแม่ฝ่ายหญิง พ่อแม่ก็ตั้งราคาค่าตัว เมื่อชำระเงินกันแล้วก็ถือว่าหญิงนั้นเป็นภรรยาทันที โดยไม่คำนึงว่าหญิงจะสมัครใจหรือไม่ ยิ่งเป็นหญิงมีครรภ์จะได้ราคาดี เพราะถือว่าได้แรงงานเพิ่มเป็นสองคน...เย้า ผู้หญิงหน้าตาดี รักษาความสะอาดจึงดูมีเสน่ห์มากกว่าชาวเขาเผ่าอื่น...หญิงชายเข้ามีอิสระเสรีในเรื่องการเลือกคู่ เมื่อหญิงพอใจชายก็ร่วมหลับนอนกันที่ห้องนอนของหญิงสาวนั้น หญิงคนหนึ่งอาจเลือกหลับนอนกับชายหลายคน เมื่อตั้งครรถ์ขึ้นก็เลือกเอาคนที่ตนพอใจที่สุด หากชายไม่รับก็เสียอีก ถือว่าลูกในท้องเป็นลูกผีฟ้าประทาน...มูเซอ...หนุ่มสาวมีเสรีในเรื่องความรัก การได้เสียก่อนแต่งงานเป็นเรื่องไม่เสียหาย...อีโก้...ในหมู่บ้านอีโก้จะสร้างลานสำหรับหนุ่มสาวเกี่ยวพาราตี...หนุ่มๆสาวๆ จะต้องให้ครูสอนวิธีปรนนิบัติในเรื่องเพศทุกคนก่อนที่จะเริ่มเป็นหนุ่มสาว... การได้เสียก่อนแต่งงานไม่ใช่เรื่องเสียหายอย่างไร...”
(กระทรวงศึกษาธิการ. หนังสืออ่านเพิ่มเติมชุดสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เรื่อง จังหวัดเชียงราย ชั้น ป. 3-4, 2524 : 12-19)

โดยสรุปแล้ว แบบเรียนในหลักสูตรปี 2521 และ 2533 จึงถือได้ว่าเป็นแบบเรียนที่กล่าวถึงชาวเขาในลักษณะ “เป็นอื่น” จากความเป็นไทย ทั้งยัง ‘สร้างปัญหาระดับชาติ’

แบบเรียนหลักสูตรปี 2544

แบบเรียนชั้นประถมต่างกับบันทึกประจำวัน หรือตำราชนิดอื่นๆ เนื่องจากหากมีการเปลี่ยนแปลงทางความคิด เราจะค่อยๆ เห็นพัฒนาการเรื่อยๆ หรือหากมีการพิมพ์ซ้ำใหม่ เนื้อหาบางส่วนอาจถูกแก้ไขให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น แต่สำหรับแบบเรียนชั้นประถมแล้ว โดยมากพบว่าการพิมพ์ใหม่แต่ละครั้งเนื้อหาที่ยังคงเดิม นั้นเป็นเพราะต้องอิงอยู่กับหลักสูตรเป็นหลัก หากหลักสูตรไม่ปรับ เนื้อหาที่ไม่สามารถเปลี่ยน ดังนั้นการค่อยๆ อ่านแบบเรียนที่ละหลักสูตร เราก็จะเห็นถึงการ ‘ก้าวกระโดด’ ทางความคิด หรือการเปลี่ยนมุมมองต่อสิ่งต่างๆ อย่างฉับพลัน

เช่นเดียวกับมุมมองเรื่อง “ชาวเขา” ที่กระแสดูคดีค้านวาทกรรมชาวเขาทำไร่เลื่อนลอย ทำลายป่าก่อตัวมานานแล้ว แต่สำหรับแบบเรียนเพิ่งมาเปลี่ยนในหลักสูตรล่าสุด ซึ่งก็ใช่เพราะการเคลื่อนไหวของเอ็นจีโอที่ทำงานเรื่องชาวเขา หรือตัวชาวเขาเองฝ่ายเดียว แต่มันเป็นมหาธารของความคิดที่รวมเอากระแสตำราเล็กๆ น้อยๆ เข้าไว้ด้วยกัน จนสามารถเคลื่อนไหวปะทะและแซะ กระบวนทัศนคติหลักของคนไทยได้ กระแสธารเล็กๆ นี้ก็ได้แก่ แนวคิดเรื่องท้องถิ่นนิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เศรษฐกิจพอเพียง สิทธิมนุษยชนสากล และความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดสำคัญและแพร่หลายขึ้นมาเมื่อถูกบรรจุอยู่ในรัฐธรรมนูญปี 2540 และเมื่อประกอบกับบริบทที่ประเทศไทยเริ่มหารายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชาวเขาก็เป็นหนึ่งในนั้น

ทั้งนี้ประเด็นเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมจะเป็นแนวคิดที่แบบเรียนหลักสูตรล่าสุดเน้นเป็นพิเศษ ดังจะพบว่ามีประโยคหรือข้อความดังด้านล่างนี้อยู่หลายแห่งในแบบเรียน

“...วัฒนธรรมในสังคมหนึ่งๆ นั้นจะมีเอกลักษณ์หรือแบบเฉพาะของแต่ละสังคม ที่แสดงออกให้เห็นทางพฤติกรรมหรือวัตถุ ซึ่งสังคมหนึ่งอาจมีพฤติกรรมหรือวัตถุที่คล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมหรือวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น ดังนั้น เราจึงต้องยอมรับในความหลากหลายของวัฒนธรรม ไม่แสดงการดูถูกเหยียดหยามสังคมอื่น เพราะวัฒนธรรมของสังคมแต่ละสังคมย่อมบ่งบอกความเจริญ ความมีคุณค่า เป็นภูมิปัญญาที่คนในสังคม

ภาคภูมิ...” (อำนาจ พุทธิมี และคณะ. สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ป.6, 2548 : 103)

อย่างไรก็ตาม ก็เชื่อว่าแนวคิดเรื่องความหลากหลาย จะลดทอนเป็นเอกภาพของประเด็น เรื่องชาติไทย คนไทย วัฒนธรรมไทย และประวัติศาสตร์ชาติไทยซึ่งครั้งหนึ่งต้องมีลักษณะรวม ศูนย์หรือมีความเป็นมาตรฐาน เปล่าเลย ความหลากหลายสามารถสอดรับกระชับเข้าในฐานะความ แตกต่างแต่อยู่ร่วมกันได้ และหลากหลายหากก็เป็นคนไทยด้วยกัน ได้เป็นอย่างดี

เช่นเดียวกับเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง “ป่าไม้” และ “ชาวเขา” ที่ครั้ง หนึ่งในหลักสูตรปี 2521 และ 2533 การอนุรักษ์ป่าไม้ทำได้ในเพียงไม่กี่วิธีการ เช่น การกำหนดเขต ป่าสงวน หรืออุทยานแห่งชาติ โดยต้องไม่มีคนอยู่ในนั้น และมีเจ้าหน้าที่ของรัฐผูกขาดอำนาจการ จัดการไว้แต่เพียงฝ่ายเดียว แต่เมื่อเปลี่ยนมาใช้หลักสูตรปี 2544 ในขณะที่มุมมองเรื่องป่ามีคุณค่าต่อ มวลมนุษย์ยังคงดำรงอยู่ แต่การอธิบายถึงสาเหตุของการหมดไปของป่าไม้ ตลอดจนวิธีการอนุรักษ์ ป่าก็ขยายเป็นหลายแบบ

สำหรับสาเหตุของการทำลายป่าไม้ คำอธิบายว่าด้วยการทำไร่เลื่อนลอยในแบบเรียนนี้ดู จะลอยเลื่อนออกไป โดยกลับมาชี้ว่ามีสาเหตุมาจากการนำไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย หรือเครื่องใช้ต่างๆ

“ป่าไม้... ในภาคเหนือ อดีตที่ผ่านมาเป็นภาคที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด ส่วน ใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ แต่ในปัจจุบันถูกตัดทำลายเพื่อนำมาทำที่อยู่อาศัยและ เครื่องใช้ต่างๆ... จนไม่สามารถปลูกป่าทดแทนได้ทันกับการสูญเสียป่าไม้...” (อำนาจ พุทธิมี และคณะ. สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ชั้น ป.6, 2548 : 240)

หรือเมื่อพูดถึง โครงการหลวงที่ครั้งหนึ่งเคยถูกอธิบายว่ามีขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการทำไร่ เลื่อนลอย แต่แบบเรียนในหลักสูตรนี้ก็กลับอธิบายแกว่าเป็นไปเพราะมนุษยธรรม

“...เหตุที่มีพระราชดำริให้มีโครงการหลวงนั้น สืบเนื่องมาจากอดีตมีชาวเขาเผ่า ต่างๆ เช่น ม้ง เย้า มูเซอ กะเหรี่ยง อี้อ้อ ลีซอ และจีนฮ่อ ฯลฯ มาอาศัยอยู่ตาม คอยซึ่งเป็นชายแดนของไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า ‘... เรื่องที่จะช่วยชาวเขาและโครงการชาวนานั้น...เพื่อที่จะส่งเสริมและ สนับสนุนให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถที่จะปลูกพืชสิ่งที่เป็น

ประโยชน์และเป็นรายได้กับเขาเอง ที่มีโครงการนี้จุดประสงค์อย่างหนึ่ง ก็คือ **มนุษยธรรม** หมายถึง ให้ผู้อื่นที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารสามารถที่จะมีความรู้และ พยายามให้มีความเจริญได้...’...ปัจจุบันชาวเขา ซึ่งเรียกว่า ชาวไทยภูเขา ยัง ได้รับการ ส่งเสริม ให้ ปลูกพืชผักเมืองหนาวหลายชนิด ...” (กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาพาที ป.6, 2549 : 44-45 เน้นโดยผู้ศึกษา)

นอกจากนั้น พิธีกรรมการบวชป่า ซึ่งชาวเขาสรางใหม่ขึ้นมาเพื่อแสดงตัวตนว่าเป็นผู้ อ่อนนุรักษ์ (Hayami, 1998 และ วินัย บุญลือ, 2545) ก็ยังถูกเขียนอยู่ในแบบเรียนด้วย

“...แต่ละแห่งจะมีหมู่บ้านที่รวมกันเป็นชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนก็จะแตกต่างกัน ออกไปตามลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ส่งผลต่อวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต เช่น...ชุมชนชาวเขาจะประกอบอาชีพเพาะปลูกพืชเมืองหนาว... (และ)เนื่องจาก ชุมชนชาวเขาอยู่ใกล้กับบริเวณพื้นที่ที่มีป่าไม้มากจึงก่อให้เกิดพิธีการบวช ต้นไม้ขึ้น (สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ. สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ป.3, 2550 : 247)

ทั้งนี้ มีเนื้อหาในแบบเรียนอีก 2 เล่มที่น่าสนใจ อันแสดงถึงการเปลี่ยนมุมมองต่อชาวเขา ได้เป็นอย่างดีและชัดเจนที่สุด เล่มแรก ในหนังสือเรียนภาษาไทย ภาษาพาที ป.5 ในบท “ฝนตกชก ชกไหล”

บทนี้เล่าว่าครูได้พาเด็กๆแห่งโรงเรียนต้นไม้ไปดูต้นน้ำของลำธารที่ไหลผ่านโรงเรียน ในระหว่างทางเดินผ่านที่โล่ง ซึ่งสามารถมองเห็นยอดเขาหลายๆลูก แล้วมีบางลูกเป็นหัวโล้น คำอธิบายที่ครูให้กับเด็ก ก็คือ เป็นเพราะคนจากเบื้องล่างที่เห็นแก่ตัวเอาแต่เงินบุกรุกทำลาย และยัง เนื่องจากการขยายตัวของเมือง

“... ”

ดึกโตโตไหล่งอกเป็นดอกเห็ด
ทั้งเจ้าพ่อเจ้าสัวนี่นั่งตึกตรง

คือผลผลิตป่าพลอยค่อยค่อยพร้อม
เขมันมองป่าใหม่ซึ่งไม่มี

...

ข้าวขาดน้ำนาขาดฝนคนขาดข้าว
เตรียมโกยทรายขนใส่เต็มในยุ้ง

ป่าเมื่อคราวยับเยินด้วยเงินถุง
เพื่อไว้หุงแทนข้าวให้เรากิน”

และหลังจากถกเถียงแสดงความคิดเห็นเรื่องสาเหตุของการทำลายป่ามาสักพัก ครูก็เล่าเรื่องราวอีกมุมหนึ่งของ “คนภูเขา” ให้เด็กๆ ฟังอย่างละเอียด โดยเป็นเรื่อง ‘ไร่หมุนเวียนของปกากะญอ’

“ประเทศไทยเป็นถิ่นที่อยู่ของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ ทางภาคเหนือมีกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ที่อาศัยอยู่บนภูเขา มีชื่อเรียกรวมๆ ว่า ชาวไทยภูเขา เช่น กลุ่มปกากะญอ²⁸ หรือกะเหรี่ยง กลุ่มอาข่าหรืออีเก้อ กลุ่มลาหู่หรือมูเซอ นอกจากนั้นยังมีม้ง เมี่ยน และอื่นๆ ในจำนวนนี้ ชุมชนปกากะญอ มีประชากรมากที่สุด ชาวปกากะญอทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีวิต พวกเขาทำไร่หมุนเวียน..การทำไร่หมุนเวียนเป็นวิธีใช้ผืนแผ่นดินอย่างคุ้มค่าและยั่งยืนที่สุด เพราะสามารถรักษาหน้าดินไม่ให้เสีย รากไม้ รากไผ่ ตอไม้ ตอไผ่ไม่ตายสนิท ยังแตกหน่อผลิใบได้ ต้นไม้ที่ถูกถลกกิ่งยังแตกกิ่งใหม่ได้ จี๋เจ้าจี่ถ่านที่เป็นอาหารพืชยังคงความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผืนดิน ไล่เดือนยังชอบ ไชดินอยู่ หญ้าไม่รก คายหญ้าเบาแรง ดินไม่ถล่ม ดอยไม่ไถล เพราะว่าไม่พลิกหน้าดินไม่ขุดขอนไม้ หรือขุดรากไผ่ออก การปลูกข้าวหรือพืชผักต่างๆ เพียงแต่แทงหน้าดินขนาดรอยเก้งรอยควางเท่านั้น เพราะจี๋เจ้าจี่ถ่านที่เป็นอาหารของข้าวและพืชผักอยู่หน้าดิน...หากถางไร่ที่เดิมซ้ำแล้วซ้ำเล่า...ดินจะจืด...โรคแมลงมาก...หญ้ารก...สุดท้ายดินถูกทำลายอย่างถาวรจนไม่สามารถทำกินไปตราบชั่วลูกชั่วหลาน...ป่าบางลักษณะปกากะญอไม่ใช่ทำไร่...เช่นป่าที่มีตาน้ำไหล...แม้แต่ตอนถางหรือเผาไร่เหล่า ก็มีความเชื่อและข้อปฏิบัติหลายอย่าง เช่น พบเห็นรังต่อ แตน ผึ้ง ต้องละเว้น อย่าไปรบกวน ต้นไม้บริเวณที่มีรังสัตว์เหล่านั้น...ความเชื่อ ประเพณี ข้อปฏิบัติ หลายอย่างที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ทำให้ชาวปกากะญอได้ชื่อว่าเป็นชุมชนรักอนุรักษ์ธรรมชาติ...คนไทยด้วยกันแม้จะต่างเผ่าพันธุ์ ต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา ต่างถิ่นฐาน แต่ถ้าศึกษาซึ่งกันและกันให้ดี มีความเข้าใจอันดีต่อกัน ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ประเทศชาติของเราคงอยู่กันอย่างสงบ” (กระทรวงศึกษาธิการ. ภาษาพาที ป.5, 2549 : 27-35)

²⁸ คำว่า ปกากะญอ ปกาคะญอ ปวาเกอญอ ฯลฯ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน โดยมากจะใช้คำว่า ปกากะญอ เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยที่นี้ ในส่วนที่ยกมาจากงานเขียนเล่มอื่น จะคงรูปแบบการเขียนของผู้เขียนนั้นๆ ไว้

ส่วนเล่มที่สองมีชื่อว่า **วรรณกรรมปฏิสัมพันธ์** เล่มนี้กล่าวถึงชาวเขาชาติพันธุ์ ปกาเกอญอเช่นกัน โดยแบบเรียนอธิบายว่า ชาวปกาเกอญอเป็นกลุ่มชนที่รักธรรมชาติ มีปรัชญาชีวิตที่เน้นความสมดุลระหว่าง คนกับธรรมชาติ ดังจะสังเกตได้จากบทสุภาษิตที่ว่า

กินกบ	รักษาผา
กินปลา	รักษาวัง (น้ำ)
กินน้ำ	ไม่รู้จักต้นน้ำ
กินข้าว	ไม่รู้จักต้นข้าว

และจากบทอริษฐานในพิธีปักไร่หว่านข้าว ที่ว่า

“จงไปจากไร่เถิด... มดจงไปจาก ปลวกจงไปจาก ค้างคาวจงไปจาก แมลงจงไปจาก
 หนอนจงไปจาก เพลี้ยจงไปจาก ตั๊กแตนจงไปจาก จิ้งหรีดจงไปจาก นกจงไป
 จาก หนูจงไปจาก บรรดาสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยเป็นศัตรูของข้าว จงไปจากเสียให้
 หหมด ไปเสียให้ไกลๆ หนึ่งวันเดินทาง หนึ่งคืนเดินทาง อย่าอยู่ใกล้ไร่ ใกล้สวน
 อย่าเฝ้าไร่ อย่าเฝ้าสวน ไปเสียให้พ้นจากไร่ ไปเสียให้พ้นจากสวน ไปยัง
 ตะวันออก ไปยังตะวันตก ไปยังเหนือ ไปยังใต้ ไปยังบ้านใหญ่ ไปยังเมืองโต
 เถิด...”

“ข้าวเอ๋ยปักเจ้าลง หว่านเจ้าลงเสร็จแล้ว สับคอหญ้า สับคอผักเสร็จแล้ว ต่อแต่นี้
 ไปทำตัวเจ้าให้ทิพย์ ทำตัวเจ้าให้อัจฉริยะ เจ้าเป็นผู้วิเศษ เจ้าเป็นผู้มีมนต์ขลัง เจ้า
 เป็นผู้ซื่อสัตย์ เจ้าเป็นผู้ซื่อตรง จงเรียกน้ำฝนลงมา จงเรียกน้ำค้างลงมา ใ้ฝนดี
 ใ้ น้ำค้างตก หลบตัวให้เก่ง ซ่อนตัวให้มิด หนูจะมากินฝักตัวเข้าไป นกจะมาจิก
 ฝักตัวเข้าไว้ ค้างคาวจะมากินฝักตัวลงไป หนอนจะมากินฝักตัวลงไป ใ้ฝนตกตาม
 ฤดูกาล ใ้ฝนแล้งตามฤดูกาล ใ้ตกกลางคืน ใ้หยุดกลางวัน ใ้ข้าได้มีกิน
 อย่างอุดมสมบูรณ์ กับลูกกับเมีย กับพี่กับน้อง ตลอดทั้งปีตลอดทั้งเดือน หากมี
 เสียงกร้อจงปิดหัวให้มิด หากมีเสียงห่า จงแตกยอดใ้เขียวขจีเถิด...”

(กระทรวงศึกษาธิการ. วรรณกรรมปฏิสัมพันธ์ ช่วงชั้นที่ 2 ป.4-6, 2548 : 36-38)

อย่างไรก็ตาม ใ้ว่าวาทกรรมปกาะจะญอรั้กป่าจะเข้าแทนที่วาทกรรมชาวเขาทำไร่
เลื่อนลอยเสียทั้งหมด ยังมีบางแห่งของแบบเรียน ที่วาทกรรมการทำไร่เลื่อนลอยยังคงหลงเหลืออยู่
เช่นตัวอย่างด้านล่างนี้ เป็นต้น

“การวางแผนและจัดการสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคที่เป็นภูเขา...จัดสรรที่ดิน ฝึกอ
อาชีพ และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่มีอาชีพทำไร่เลื่อนลอย
บนที่สูง ซึ่งถ้าทำได้จะลดปัญหาการทำลายป่าไม้บนที่สูง...” (สถาบันพัฒนา
คุณภาพวิชาการ. สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ป.6, 2550 : 302)

2.4 บทสรุป : มายาคติและความรุนแรงของภาพแสดงแทนชาวเขาในแบบเรียน

“เธออ่านความเป็นไปของโลกทั้งในหนังสือ และ โลกนอกหนังสือ แท้ที่จริง
แล้ว โลกนอกหนังสือ ก็คือโลกในหนังสือชีวิตที่เธอกำลังเป็นผู้เขียน เธอกำลัง
เป็นทั้งผู้อ่านและผู้เขียนหนังสือชีวิตเล่มสำคัญ” (กระทรวงศึกษาธิการ.
ภาษาพาที ป.5, 2549 : 28)

“โลกที่วาดและถ่ายทอดผ่านการศึกษาคือ “โลกแห่งข้อคิดเห็น” (proposed
world) เป็นโลกที่เรามิได้เห็นมันผ่านประสบการณ์แห่งความสัมพันธ์ทางสังคม
ที่เป็นจริง แต่โดยผ่านชุดของข้อความที่เชื่อมโยงสอดคล้องซึ่งกันและกัน อัน
ถูกนำเสนอในรูปของสิ่งที่ข้าพเจ้าเรียกมันว่า “ผลงานแห่งวัฒนธรรม” (work of
culture) มันเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต”

Charles F. Keyes (1991 : 89)

“แบบเรียนเป็นผู้ยกระดับปรากฏการณ์ขึ้นเป็นมโนทัศน์ (conceptualization)
ประสบการณ์ในชีวิตจริงของคนนั้นอยู่ในขั้นปรากฏการณ์ และน้อยครั้งที่คนจะ
รวบรวมปรากฏการณ์เหล่านั้นมาทำความเข้าใจ เพื่อสร้างมโนทัศน์สำเร็จรูปขึ้น
สำหรับอธิบายปรากฏการณ์หลายๆอย่าง แบบเรียนยื่นมโนทัศน์สำเร็จรูปให้แก่
นักเรียน ซึ่งนักเรียนจะใช้มโนทัศน์นี้ในการกลับไปทำความเข้าใจปรากฏการณ์
ในชีวิตจริงของตน เรียนรู้ปรากฏการณ์จากประสบการณ์ แต่เข้าใจปรากฏการณ์
จากมโนทัศน์ที่ได้จากห้องเรียน”

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538 : 85)

เราคงไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าแบบเรียนชั้นประถมนั้นมีความสำคัญต่อเด็กและอนาคตของชาติอย่างใหญ่หลวง มีการศึกษาพบว่าเด็กในช่วงอายุ 5-11 ปี เป็นช่วงที่การสร้างสำนึกความเป็นชาติมีผลสัมฤทธิ์ที่ดีที่สุด นอกจากนั้นยังพบว่า ในเด็กกลุ่มอายุ 5 ปี บ่อยครั้งมักมีความรู้สึกด้านบวกมากกว่ากับคนในชาติเดียวกัน แต่มีความรู้สึกในแง่ลบกับคนต่างชาติ (Barrett อ้างจาก ปณิตา สระวาตี, 2546 : 14)

การสร้างความรู้สึกชาตินิยมมีผลคืออยู่หลายส่วน แต่จากการที่เมล็ดพันธุ์ของความเป็นชาตินิยมมีแง่มุมของอารมณ์ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้อง รักมากก็เกลียดมาก เกลียดมากก็ใช้กำลังเข้าประหัดประหารได้ ยิ่งหากเป็นเรื่องชาติบ้านเมืองก็สมควรเข้าไปใหญ่ ดังนั้นแบบเรียนในแง่มุมนี้จึงเปรียบดังผู้ทรงศีลห่มขาวที่กลับสอนให้เด็กจับดาบเปื้อนคาวเลือด แม้ความตั้งใจจะปรารถนาสอนความสงบ แต่ผลลัพธ์โดยไม่ตั้งใจ กลับสอนให้เด็กใช้ความรุนแรง เมื่อมีผลข้างเคียงที่ตามมาเช่นนี้ เราจึงต้องทำการชั่งตวงวัดกันเสียใหม่ ว่าสิ่งไหนสำคัญกว่า หรือมีทางอื่นอีกไหมที่จะสามารถสร้างความรักชาติขึ้นได้ โดยไม่จำเป็นต้องไปเคียดเคแค้นเกลียดชังใคร

ในเวลานี้ มีข่าวเรื่องความรุนแรงเกิดขึ้นในโรงเรียนอยู่บ่อยครั้ง ทางแก้ที่มักนำเสนอกันพบว่าก็เช่นเดียวกับทางออกที่ให้กับปัญหาความรุนแรงอื่นๆ นั่นก็คือ นอกจากสถาบันครอบครัวแล้ว สถาบันการศึกษาจะต้องหันมามุ่งสอนคุณธรรมควบคู่ไปกับวิชาความรู้ แต่อย่างไรก็ตาม งานศึกษาในบทนี้ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า บางอย่างในความรู้และคุณธรรมนั่นเองที่กลับก่อให้เกิดความรุนแรง

ชาวเขาในแบบเรียนประถมศึกษา แม้มิได้ถูกแต่ง โดยตรงให้สวมบทผู้ร้ายที่เข้ามาทำลายชาติ เพื่อหวังให้เด็กนักเรียนรู้สึกว่าคุณต้องรักชาติและรวมเป็นเนื้อหนึ่งเดียวกัน ดังเช่นบทบาทตลอดกาลของพม่า แต่จากมุมมองของเด็กที่ถูกปลูกฝังให้มองชาติเสมือนครอบครัวหรือหมู่บ้านขนาดใหญ่อันกลมเกลียว และสุขสงบ ดังนั้น หากความสมบูรณ์พูนสุขของระบบถูกทำลาย เด็กก็คงจะรู้สึกรับไม่ได้กับตัวผู้กระทำนั้น และเมื่อประกอบกับความเป็นชาตินิยมในแบบเรียน การยอมรับเข้ายังยินดีกับถ้อยคำสบถสาปแช่งของเด็กต่อคนที่ทำลายประเทศ การนำเสนอว่าประวัติศาสตร์ชาติไทยนั้นยิ่งใหญ่มานับพันปี รักษาเอกราชมาอย่างยาวนานด้วยพระปรีชาชาญของกษัตริย์ผู้ทรงธรรม และการที่ป่าเถื่อนเป็นหนึ่งความหมายอันเชื่อมร้อยกับชาติและพระมหากษัตริย์ ทั้งหมดจึงประกอบกันแล้วส่งผลให้ผู้ทำลายป่าถูกมองว่าเป็นผู้ร้ายทำลายชาติ ทำลายเอกราช ทำลายคนไทย และทำลายพระมหากษัตริย์ไปโดยปริยาย ไม่ต่างกับบทบาทพม่า ซึ่งนี่ก็อาจเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมวาทกรรมชาวเขาทำลายป่าจึงยังคงวนเวียนอยู่ในหัวของคนไทยเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน และชาวเขาก็ยังเป็น “คนอื่น” วันยันค่ำ อีกทั้งก็ไม่แน่ ความรุนแรงทางตรงต่างๆ อย่างน้อยก็สายตาถูกเหยียด

หยามต่อชาวเขาว่า “พวกเขา” เป็นเช่นนั้นเช่นนี้มาตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว หรือเป็นธรรมชาติเช่นนั้นเองของชาวเขา ก็อาจมาจากต้นตอแหล่งนี้ก็เป็นได้ และนี่ก็คือความหมายของความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่สร้างชอบธรรมให้กับความรุนแรงทางตรง

อย่างไรก็ตาม แม้อาจมีข้อถกเถียงว่า เด็กเรียนรู้โลกจากนอกห้องเรียนมากกว่าในห้อง แต่ที่ใช้หรือไม่ จะมีเด็กสักกี่คนที่ จะเรียนรู้หรือปฏิสัมพันธ์กับโลกของชาวเขาโดยตรง

‘ความเป็นชาวเขา’ ก็เหมือนกับความเป็นชาติไทย คนไทย กษัตริย์ไทย หรือแม้แต่ทุกสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ กล่าวคือค่านิยมความหมายสามารถเปลี่ยนไปได้เรื่อยๆ ทั้งนี้หากใช้แนวคิดของ Barthes เข้ามาวิเคราะห์ แม้ชื่อเรียกเผ่าพันธุ์จะยังคงเดิม รูปลักษณะภายนอกก็เหมือนเดิม แต่มุมมองหรือคำอธิบายที่ให้กลับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ จากชนชาติที่รักษาด่านชายแดนในโคลงภาพต่างภาษา มาสู่คนป่าไม่ศิวิไลซ์ในแบบเรียนก่อนหลักสูตรปี 2503 พลิกกลับมาเป็นชนกลุ่มน้อยในประเทศที่มีวิถีแตกต่างกับคนไทย แต่ก็มีค่านิยมในที่เมื่อพูดถึง ในแบบเรียนหลักสูตรปี 2503 ต่อจากนั้นก็กลับกลายเป็นผู้ร้าย ผู้ทำลายป่า เป็นต้นตอให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ ในประเทศในแบบเรียนหลักสูตรปี 2521 และ 2533 แล้วก็กลายเป็นปกากะญอผู้อนุรักษ์ในแบบเรียนหลักสูตรปัจจุบัน นิยมความหมายที่แปรเปลี่ยนทั้งหมดก็คือความเป็น มายาคติ นั่นเอง

ตาราง 2.1 แสดงมายาคติของภาพชาวเขาและประเด็นที่เกี่ยวข้อง

ประเด็น / หลักสูตร	หลักสูตร 2503	หลักสูตร 2521/2533	หลักสูตร 2544
กระแสโลก	วาทกรรมการพัฒนา ความเจริญก้าวหน้า		ความหลากหลายทางวัฒนธรรม สิทธิมนุษยชนสากล ภูมิปัญญาท้องถิ่นนิยม เศรษฐกิจพอเพียง (ไทย)
ป่าไม้	มูลค่าทางเศรษฐกิจ เป็นโภคทรัพย์	คุณค่าทางสิ่งแวดล้อม ป่าดั่งปอด เป็นชีวิต เป็นความมั่นคงของชาติ เป็นดั่งในหลวง	
ชาวเขา	มีความแตกต่างจากคนไทยทางเชื้อชาติ การแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม และภาษา แต่ไม่ต่ำต้อยในความเป็นคน	ทำไร่เลื่อนลอย นับถือผี มีเพศวิถีอิสระ ปลูกฝิ่น	ปกากะญอทำไร่หมุนเวียน เป็นนักอนุรักษ์ป่าด้วย
<----- มายาคติ ----->			

มายาคติเป็นเรื่องของอำนาจ อำนาจที่พร่าพรางสายตาให้มองไปในทางหนึ่งๆ แม้ว่าจะมีหลากหลายทางให้มองอยู่ตรงหน้าก็ตาม ดังเช่น คำอธิบายเรื่องสาเหตุของการหมดไปของป่าไม้ ก็มีความหลากหลายของต้นตอแสดงอยู่แต่กระนั้น วาทกรรมการทำไร่เลื่อนลอยก็ดูดึงดูดตา และเข้าท่ามากกว่า เพราะไม่เกี่ยวข้องกับคนเชื้อสายไทย

อำนาจย่อมมีที่มาที่ไป มีผู้ได้และผู้เสียผลประโยชน์ เราจะอธิบายอย่างไร ก็กับการที่แบบเรียนหลักสูตร 2503 สอนว่าป่าคือโภคทรัพย์ เป็นมูลค่า และอาชีพการทำป่าไม้ก็เป็นอาชีพที่คนไทยร่วมหัว (แต่ไม่จมท้าย) กันทั่ว ช้ำยังเป็นอาชีพที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจ แต่ต่อมาเมื่อเกิดอุทกภัย และน้ำท่วมฝนแล้งบ่อยครั้ง แบบเรียนหลักสูตร 2521 และ 2533 กลับมองป่าไม้ใหม่ในเชิงคุณค่า และมุ่งที่จะโทษชาวเขาว่าเป็นผู้ทำลายแต่เพียงฝ่ายเดียว คนไทยลืมการกระทำของตนเองง่ายขนาดนั้นเขี้ยวหรือ หรือเป็นเพราะเห็นว่าชาวเขาอยู่บนดินน้ำ การทำลายป่าดินน้ำจึงมีโทษมหันต์กว่า แต่การโยงสถิติจำนวนป่าที่ลดย่างมหึมาทั้งหมดทั่วประเทศ ก็กับการทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขาชาวป่าแต่เพียงปัจจัยเดียว มันก็ไม่ยุติธรรมเลยมิใช่หรือ ดังนั้นจึงใช่หรือไม่ สิ่งนี้ก็คือปฏิบัติการที่สุภาพิตไทยขนานนามว่า “โยนผิดให้พะรับบาป”

เมื่อมายาคติคืออำนาจที่เบี่ยงเบนสายตาให้จ้องมองแต่เพียงแง่มุมเดียว วิธีการสลายนันท์คือการชี้ให้เห็นถึงอีกมุมมองของความจริง

เชื่อหรือไม่ กรมป่าไม้ที่เราท่านคิดว่าตั้งขึ้นเพื่อรักษาป่านั้น แรกเริ่มกลับตั้งขึ้นมาเพื่อควบคุมการตัดไม้เพื่อรักษารายได้ให้เข้าประเทศอย่างเป็นระบบ สิ่งนี้พิสูจน์ได้จากรายงานของอธิบดีกรมป่าไม้คนแรกของไทยที่ถวายต่อรัชกาลที่ 5

“...เพราะฉะนั้นหน้าที่ของเจ้าพนักงานป่าไม้จะต้องระวังรักษาทุนทรัพย์เดิมไว้ให้ดี จัดให้ได้ผลประโยชน์เป็นกำไรให้มากตามแต่จะจัดได้...” (สำนักงาน

เลขานุการกรมป่าไม้, ม.ป.พ : 2)

และเชื่อหรือไม่ ป่าไม้ที่ราบพนาสูญไปนั้น โดยมากเกิดขึ้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งไม่มีชาวเขานามโคอาศัยอยู่ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2528 : 44)

ตาราง 2.2 แสดงพื้นที่ป่าในประเทศไทย (ล้านไร่)

ปี	กลาง	เหนือ	อีสาน	ใต้	รวม	%ของพื้นที่ทั้งหมด
2504	40.7	67.8	44.3	18.5	171.3	53
2516	27.9	67.4	31.7	11.5	138.5	43
2519	24.5	60.9	25.9	12.6	123.9	39
2521	22.3	56.8	19.5	11.0	109.5	34
2525	19.0	53.4	16.2	10.3	98.9	31
2528	18.4	50.3	16.0	9.7	94.4	29
2531	17.9	48.1	14.8	9.1	89.9	28
2504-2531	22.8	19.7	29.5	9.4	81.4	25

ที่มา : ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริสต เบเกอร์ (2539 : 107)

ทั้งนี้ หากคำถามคือเพราะเหตุใดป่าในประเทศไทยจึงหายไปอย่างมหาศาล คำตอบก็คือ ในขณะที่ป่าภาคเหนือหายไปเพราะเหตุผลของการทำไม้เป็นสำคัญ ป่าภาคอีสานก็หายไปเพราะนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการขยายการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว (plantation) นับตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา ดังนั้นจึงหมายความว่า วาทกรรมการทำไร่เลื่อนลอยที่แพร่และขยายผลโดยรัฐนั้น (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2541) เป็นไปเพื่อกลบเกลื่อนนโยบายที่ผิดพลาดของรัฐบาลเอง ที่ได้นำประเทศไปสู่ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ซึ่งสิ่งนี้ก็คือคำอธิบาย เป็นรอยต่อ หรือเป็นคำตอบของคำถามที่ว่า เหตุใดมุมมองเรื่องป่าไม้และเรื่องชาวเขา เทียบระหว่างแบบเรียนหลักสูตร 2503 กับ 2521 จึงแตกต่างกัน โดยสิ้นเชิง นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจของผู้สร้างมายาคติอีกด้วย

เพราะฉะนั้น จึงใช่หรือไม่ คำก่นด่าดูถูกเหยียดหยาม และอคตินานาประการที่มีต่อชาวเขา โดยเฉพาะเรื่องป่าไม้ แท้จริงแล้วจึงล้วนเป็นบาปที่รัฐบาลในช่วงเวลานั้นก่อ แล้วค้นโยนผิดให้กับชาวเขา

อย่างไรก็ตาม จะโทษรัฐฝ่ายเดียวก็คงไม่ถูก เพราะผลประโยชน์ทางรายได้จากเนื้อไม้อันมากมายมหาศาลที่รัฐได้รับ ในจำนวนนั้น ไม่น่าก็น้อย ประชาชนชาวไทยย่อมได้รับอันสงฆ์ไปด้วย ซึ่งอาจมาในรูปงบประมาณเศรษฐกิจแบบต่างๆ อีกทั้งการที่แบบเรียนหลักสูตร 2503 ระบุว่าคนไทยโดยทั่วไปมีอาชีพเกี่ยวกับการทำไม้ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ดังนั้นบาปที่ว่า จึงล้วนถือก่อโดยทุกคน

นอกจากนั้น อันที่จริง ประวัติศาสตร์ในแบบเรียนก็บอกเราอย่างชัดเจนอยู่แล้วว่า ความรุ่งเรืองของราชธานีไทย ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา จนกระทั่งรัตนโกสินทร์ ทางหนึ่งล้วนมาจากการค้า

ขาย และสินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือข้าว แต่เรากลับหยุดที่จะคิดและถามต่อว่า พื้นที่ปลูกข้าวนี้
มาจากไหน หากเราคิดที่จะถามสักนิด คำตอบว่าด้วยพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหลายก็มาจากพื้นที่ป่า
นั่นเอง ก็จะปรากฏออกมาอย่างไม่ยากเย็นนัก นอกจากนั้น กฎหมายของทุกราชธานี ก็ล้วนแล้วแต่
ส่งเสริมให้ราษฎรหักร้างถางพงกันทั้งสิ้น โดยใครที่โค่นต้นไม้ลงมากเสียอีกก็จะได้ลดอากรภาษี
(ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2548 : 75) ดังนั้นในทางหนึ่ง ประวัติศาสตร์อันยาวนานของชาติไทยจึง
เป็นประวัติศาสตร์ว่าด้วยการบุกเบิกที่ดินโดยการโค่นต้นไม้ถางป่า ซึ่งสิ่งนี้ก็ไม่ว่าอะไรกับที่
รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองทำ

หากจะมีสิ่งทีผิผลาด ก็มีแต่การเลือกแสดงภาพชาวเขาที่คัดเอาคุณสมบัติต่างๆที่ ‘ไม่มี
ความเป็นไทย’ ทั้งจากภาษาพูด วิถีชีวิต ลัทธิความเชื่อ ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี มา
ประกอบกับความเป็นชาตินิยม แล้วเผยแพร่ไปพร้อมกับวาทกรรมการทำลายป่าด้วยการทำไร่
เลื่อนลอย อันเห็นผลลัพท์ เช่น น้ำท่วมและฝนแล้ง อย่างชัดเจนในเวลานั้น จนกลายเป็นมายาคติ
จนถึงทุกวันนี้

เมื่อภาพแสดงแทนชาวเขาผ่านสื่อของรัฐ มีความเป็นมายาคติ และ ความรุนแรง ดังเช่นที่
กล่าวมา ต่อไปจะเข้าไปดูถึงการสร้างภาพชาวเขาผ่านสื่อของคนชนชั้นกลางอย่างภาพยนตร์ ว่ามี
การสืบทอด ผิดซ้ำ และย้อนแย้งกันเช่นใดบ้าง เพื่อประกอบให้เห็นถึงความหลากหลายในทางมิติ
ของภาพแสดงชาวเขาในตัวสื่อสารมวลชนที่ต่างประเภทกัน